

TvMR

TIJDSCHRIFT VOOR MENSENRECHTEN

In dit nummer:

De rol van universiteiten in de bescherming van mensenrechten in Palestina

Wapenhandel met Israël en het humanitair recht

Studentenprotesten aan de UGent

Interview met Maha Abdallah

22ste jaargang • nr. 4
oktober–november–december 2024
Driemaandelijks uitgave

Een uitgave van

LIGA VOOR
MENSEN
RECHTEN

Bg TvMR P: 3A9108
Afsendadres: Liga voor Mensenrechten
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek
V.U.: Kati Verstrepen
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek

Colofon

TvMR

Tijdschrift voor Mensenrechten
Driemaandelijke uitgave
Verschijnt vier keer per jaar
Aanbevolen citeerwijze: TvMR

ISSN 1379-0250

Redactie

Hoofredacteur: Pieter Cannoot (UGent)
Eindredactie: Mathilde Sonnet
Redactie: Eva Albers, Hannah Aziza Ghulam Farag, Marie Cuvelier, Joyce De Coninck, Nozizwe Dube, Hadjira Hussain Khan, Louise Janssens, Laurens Lavrysen, Mathieu Leloup, Thibaut Lesseliers, Michaël Merrigan, Annelies Nachtergaele, Anne Oloo, Louise Reyntjens, Stijn Smet, Thea Staes, Rozelien Van Erdeghem, Cathérine Van de Graaf, Catherine Van De Heyning, Merel Vrancken, Joanna Wils

Tijdschrift voor Mensenrechten is een initiatief van de Liga voor Mensenrechten.

Abonnement op TvMR?
<https://mensenrechten.be/pagina/liga-abonnement>

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek
e-mail: info@mensenrechten.be
website: <https://mensenrechten.be>

Redactionele samenwerking en disclaimer

Het Tijdschrift voor Mensenrechten is een initiatief van de Liga voor Mensenrechten vzw. De redactie heeft een volstrekt autonoom statuut. Het TvMR strekt tot het aanmoedigen van het onderzoek naar actuele mensenrechtentema's en het verspreiden van de kennis hierover.

Voor publicatie aangeboden teksten, arresten en vonnissen en te bespreken boeken mogen rechtstreeks naar het redactiesecretariaat worden gestuurd. De redactie behoudt zich alle rechten voor de publicatie van ingezonden artikels, werken, advertenties, e.d. te weigeren.

Aan de totstandkoming van deze publicatie is de uiterste zorg besteed. De redactie waakt over het wetenschappelijk karakter van de artikelen via een proces van peer review. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden de redactie en de uitgever geen verantwoordelijkheid. Elke auteur is verantwoordelijk voor de eigen redactionele bijdragen.

Jaarabonnements tijdschrift

Abonnement op Tijdschrift voor Mensenrechten: €35

rek.nr. BE34 0011 2701 3290
Meer informatie bij Liga voor Mensenrechten.

Mensenrechten online

Je kan TvMR online raadplegen. Het meest recente nummer is enkel beschikbaar voor abonnees. TvMR geeft ook de website Tijd voor Mensenrechten uit, met gratis bijdragen over mensenrechten in België: <https://tijd.mensenrechten.be>.

© Niets uit deze publicatie mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische gegevensdragers of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande, uitdrukkelijke en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Update

3

Tijdschrift voor Mensenrechten enkel digitaal beschikbaar

Vrijheidsbeperkende maatregelen op oudejaarsnacht

Bescherm de morele openbare orde

Editoriaal

4

De rol van instellingen in de bescherming van mensenrechten in Palestina: Verantwoordelijkheden en verplichtingen

Anne Oloo & Nozizwe Dube

In memoriam

6

In memoriam Koen De Feyter (†20 september 2024)

Wouter Vandenhole

Artikel

8

Ernstige schendingen van internationaal recht door Israël en gevolgen voor de Universiteit Antwerpen

Gamze Erdem Türkelli, Thalia Kruger & Koen De Feyter (†)

Wapenhandel met Israël: business as usual of vormt het humanitair oorlogsrecht een obstakel?

Hans Lammerant

Pro-Palestijnse Protesten: UGent weet geen blijf met studenten die "durven denken"

Raoul Rombouts & Nour Zazour

Interview

31

Wat Palestina blootlegt over het recht: interview met Maha Abdallah

Anne Oloo & Nozizwe Dube

Update

Tijdschrift voor Mensenrechten enkel digitaal beschikbaar

Beste abonnee,

Eerst en vooral willen we u bedanken voor uw trouwe steun aan TvMR – Tijdschrift voor Mensenrechten. Ook ons tijdschrift gaat mee met nieuwe redactionele ontwikkelingen, en hier willen we u graag van op de hoogte brengen. Onze uitgever, de Liga voor Mensenrechten, heeft besloten om het TvMR niet langer te drukken. Het tijdschrift zal vanaf nu exclusief online verschijnen en zal meteen in open access en gratis beschikbaar zijn. Open access biedt ons de mogelijkheid om de gepubliceerde bijdragen meteen voor iedere geïnteresseerde lezer open te stellen en zo een breder publiek te bereiken. De bestaande en toekomstige digitale uitgaven van TvMR kunt u binnenkort raadplegen op de website van de Liga voor Mensenrechten en op het [open access platform van de Universiteit van Gent](#).

Omdat we voor open access hebben gekozen, dooft het abonneesysteem uit: u zult zich vanaf nu dus niet meer moeten abonneren om TvMR te kunnen lezen. Dit is het laatste gedrukte exemplaar. In het geval dat u uw abonnement reeds heeft verlengd, dan storten we dit terug.

Het Tijdschrift voor Mensenrechten kan maandelijks financiële steun gebruiken voor zijn werking. Doe een gift op rekeningnummer BE34001127013290 met mededeling "Steun TvMR" of via <https://investeer.mensenrechten.be/tijdschriftvoormensenrechten>.

Vrijheidsbeperkende maatregelen op oudejaarsnacht

De Liga voor Mensenrechten heeft een klacht ingediend tegen de huisarresten die de burgemeester van Antwerpen in december 2024 en januari 2025 oplegde aan tientallen jongeren. Deze jongeren mochten hun huis niet verlaten tijdens oudejaarsnacht om problemen te voorkomen. De Liga vindt dat de burgemeester geen wettelijke basis heeft voor deze maatregel en dat alleen rechters zulke beslissingen mogen nemen. De Liga benadrukt dat ze maatregelen voor veiligheid begrijpen, maar dat deze wel wettelijk moeten zijn. Daarom ging zij in beroep tegen deze maatregelen bij het Agentschap Binnenlands Bestuur in januari 2025.

Bescherm de morele openbare orde

Op 30 september 2024 voerde de gemeenteraad van de Stad Antwerpen een verbod in op onzedelijke handelingen. De Liga voor Mensenrechten diende hiertegen klacht in bij het Agentschap Binnenlands Bestuur. De gouverneur heeft dit verbod met een besluit van 24 december 2024 vernietigd. Volgens de Liga behoort een verbod op onzedelijke handelingen tot de morele openbare orde. De Stad Antwerpen is echter niet bevoegd om de morele openbare orde te regelen. Bovendien is het aanstootgevend of ongepast karakter van welbepaald gedrag een louter subjectieve inschatting, zodat het verbod willekeurig kan worden toegepast. In het besluit van 24 december 2024 vernietigt de Antwerpse provinciegouverneur het verbod op onzedelijke handelingen op grond van deze argumentatie. Volgens de gouverneur kan een verstoring van ideeën of gevoelens van de burgers over goed en kwaad geen aanleiding geven tot algemene bestuurlijke politiematregelen.

De rol van instellingen in de bescherming van mensenrechten in Palestina: Verantwoordelijkheden en verplichtingen?

Anne Oloo & Nozizwe Dube¹

De laatste maanden hebben de discussies rond mensenrechten in Palestina meer urgentie gekregen, aangedreven door aanhoudende meldingen van schendingen van fundamentele rechten en de reacties – of het gebrek daaraan – van zowel internationale als nationale instellingen. Dit is een cruciaal moment voor publieke en private entiteiten, die onder toenemende druk staan, om zich in te zetten voor mensenrechten en hun plicht om te handelen te erkennen. Deze verantwoordelijkheden zijn niet slechts optioneel; zij zijn verankerd in internationale en ethische verplichtingen die essentieel zijn voor het bevorderen van rechtvaardigheid en gelijkheid, vooral in tijden van crisis.

Dit nummer gaat in op de juridische, ethische en sociaal-politieke implicaties van de betrokkenheid van verschillende instellingen bij de bescherming van mensenrechten, met name in de context van Palestina. De artikelen belichten de verplichtingen die voortvloeien uit mensenrechten en de morele verantwoordelijkheden die instellingen hebben ten aanzien van de rechten van individuen en gemeenschappen. Een centraal thema in dit nummer is de noodzaak voor alle instellingen - of ze nu academisch zijn, zich richten op wapenhandel of betrokken zijn bij burgerinitiatieven - om hun verantwoordelijkheid serieus te nemen in de strijd tegen onrecht en

mensenrechtenschendingen. De bijdragen in dit nummer belichten hoe deze instellingen binnen hun eigen invloedssfeer concrete actie kunnen ondernemen om deze kwesties aan te pakken.

Deze editie begint met een 'In memoriam' ter nagedachtenis aan prof. Koen De Feyter, geschreven door zijn vriend en collega, prof. Wouter Vandenhole. Koen overleed op 20 september 2024. Hij was een onvermoeibare pleitbezorger voor mensenrechten in België, en zijn laatste werk richtte zich op dringende mensenrechtenkwesties in Palestina. Koens bijdragen aan de academische wereld en zijn onwrikbare passie voor het verdedigen van de rechten van de meest kwetsbaren zullen altijd herinnerd worden. Wij zijn dankbaar voor zijn invloedrijke werk en de blijvende impact die hij had op zowel collega's als studenten. In deze editie wordt ook zijn postume auteurschap en bijdrage aan de juridische nota "Ernstige schendingen van internationaal recht door Israël en gevolgen voor de Universiteit Antwerpen" erkend.

Deze juridische nota is de **eerste bijdrage** in dit nummer en werd opgesteld door professoren Gamze Erdem Türkelli en Thalia Kruger. Het betreft een herwerking en vertaling van een Engelstalige legal brief die zich richt op de samenwerking tussen Belgische en Israëliëse universiteiten in relatie tot internationaal recht. De auteurs verduidelijken de bepalingen van

¹ Anne Oloo is mandaatassistent en doctoraatsonderzoeker in mensenrechten aan de Universiteit Antwerpen. Nozizwe Dube is PhD kandidaat in EU-recht aan de Universiteit van Maastricht

het internationaal recht, met een focus op de huidige verplichtingen van staten die niet rechtstreeks dader of slachtoffer zijn van schendingen. Ze onderzoeken de implicaties van deze verplichtingen voor zowel publieke als private academische instellingen. Door te analyseren hoe universitaire samenwerkingsovereenkomsten en gestructureerde onderzoeksprojecten bijdragen aan het voldoen aan internationale verplichtingen, presenteren de auteurs concrete voorbeelden van hoe instellingen hun verantwoordelijkheden kunnen nakomen.

De **tweede bijdrage**, geschreven door Hans Lammerant, richt zich op het Belgische wapenhandelsbeleid in het licht van internationale verplichtingen, waaronder het Wapenhandelsverdrag en het EU Gemeenschappelijk Standpunt. Dit artikel biedt inzichten in het juridische kader van de wapenhandel en verkent de implicaties die landen, zoals België, zouden moeten overwegen in het licht van ernstige schendingen van het humanitair recht tijdens gewapende conflicten. Lammerant analyseert hoe verschillende Belgische regeringen op deze verplichtingen hebben gereageerd, wat cruciaal is voor de discussie over de rol van landen bij het beschermen van mensenrechten.

De **derde bijdrage** van Raoul Rombouts en Nour Zarzour bespreekt de juridische geschillen die zijn ontstaan uit studentenprotesten aan de Universiteit Gent tegen de samenwerking van de universiteit met Israëlische instellingen. Dit artikel belicht niet alleen de bezetting door studenten en de eisen die ze stelden, maar legt ook de gevolgen bloot van zulke protesten in de rechtszaal, en hoe de uitspraken van de rechtbank in relatie staan tot de artikelen 10 en 11 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en de Belgische Grondwet. Het artikel illustreert de belangrijke rol die maatschappelijke betrokkenheid speelt bij het bevorderen van mensenrechten in de academische sfeer.

Tot slot bevat het nummer een interview met Maha Abdallah, doctoraal onderzoeker in de

rechten aan de Universiteit Antwerpen. Abdallah biedt belangrijke inzichten in de complexiteit van mensenrecht kwesties in Palestina en de rol die verschillende instellingen in België spelen. Haar onderzoek richt zich op de juridische kaders van genocide in verband met nationale en etnische onderdrukking en hoe deze kwesties zich manifesteren in de Palestijnse ervaring.

De bijdragen in dit nummer dagen ons uit om verder na te denken over de ethische en juridische implicaties van onze beslissingen en acties als instellingen en individuen bij de verdediging van mensenrechten. Samen laten deze bijdragen zien dat elke instelling, ongeacht haar functie of focus, een cruciale rol heeft in het bevorderen van gerechtigheid en het beschermen van de menselijke waardigheid.

In memoriam Koen De Feyter (†20 september 2024)

Wouter Vandenhole¹

Op 10 december vieren we de rechten van de mens. Een passende dag om te reflecteren over verwezenlijkingen en uitdagingen inzake mensenrechten. Anno 2024 doen we dit door stil te staan bij de blijvende betekenis van het werk van één van de iconen van de mensenrechten in Vlaanderen, professor Koen De Feyter.

Koen overleed geheel onverwacht op vrijdag 20 september 2024. Op het hoogtepunt van een rijkgevulde carrière, maar toch vooral met nog veel passie en plannen voor de toekomst. Plannen die hij zelf niet meer zal kunnen realiseren.

Een blik op Koens publicatielijst leert dat hij een uitgesproken volkenrechtelijke kijk op mensenrechten had. Hij schreef zelden of nooit over Straatsburg of burgerlijke en politieke rechten, maar des te meer over het recht op ontwikkeling, mensenrechten en ontwikkelingssamenwerking, rechten van inheemse volkeren, mensenrechten en bedrijven, en de lokale relevantie van mensenrechten.

Koens interesse ging verder dan het recht op zich: hij bestudeerde vooral wat je er al dan niet mee kon bereiken. Het deed hem ook nadenken over wie centraal moet staan. De helden van de mensenrechten, zoals hij ze noemde op mijn doctoraatsverdediging over procesvoering als sociale actie. Niet staten of hoven, maar de mensen of volkeren die strijden voor waardigheid en rechtvaardigheid. Die insteek (*localising human rights*) heeft Koen de voorbije twee decennia consequent doorgetrokken in onderzoek en maatschappelijk

engagement. Hij begeleidde vooral doctoraatsonderzoek dat empirisch nauwgezet in beeld bracht of en hoe lokale gemeenschappen een beroep deden op mensenrechtenaanspraken, of het nu ging om water, sanitaire voorzieningen, een eigen levenswijze of onderwijs. Hij nam bij voorkeur onderzoekers aan die met die lokale realiteiten vertrouwd waren. En hij bouwde geduldig aan gelijkwaardige partnerschappen met universiteiten in het Globale Zuiden. Dit was zeker niet altijd een gemakkelijke weg, maar de enige juiste, daarvan was Koen stellig overtuigd.

Koens doctoraat van begin jaren '90 van de vorige eeuw onderzocht een mensenrechtenbenadering van ontwikkeling. Het recht op ontwikkeling bekleedde daarin een prominente plaats. Hij heeft over dat recht veelvuldig gepubliceerd. In 2013 pleitte hij voor een kaderverdrag over het recht op ontwikkeling. De laatste publicatie van zijn hand over het recht op ontwikkeling, zo dacht hij toen. Meer had hij er niet over te zeggen, vertrouwde hij mij toe. Wat later kwam alles in een stroomversnelling. Koen werd lid van het expertenmechanisme over het recht op ontwikkeling en was er ook even de voorzitter van. Zijn laatste publicatie, die hij afwerkte aan het begin van de zomer van 2024 en zal verschijnen in 2025, gaat over de dragers van het recht op ontwikkeling. Dertig jaar gedegen en creatief academisch werk gekoppeld aan een sterk engagement.

Koen werd gedreven door een sterk gevoel voor rechtvaardigheid, in het bijzonder voor inheemse volkeren, lokale gemeenschappen en het Palestijnse volk. Zijn engagement was nooit een zaak van liefdadigheid, maar één

¹ Wouter Vandenhole is gewoon hoogleraar mensenrechten aan de Universiteit Antwerpen.

van rechten en structurele verandering. Dat voor het Palestijnse volk was er al lang, maar nam een steeds prominentere rol in de laatste jaren. Er was de samenwerking over emancipatorische mensenrechten met het Muwatin Institute for Democracy and Human Rights aan de Universiteit van Birzeit. Er is het proefschrift over *Zionism en Settler Colonialism: an Overlooked Genocide of the Palestinian People?* En er was de heel actieve inzet voor universitaire reflectie over samenwerking met Israëlische universiteiten. De juridische nota *Breaches of obligations arising from peremptory norms of general international law and consequences for institutional cooperation with universities in Israel* (zie verder in dit nummer) was Koens laatste wapenfeit in dit verband.

Met het overlijden van Koen blijft de Vlaamse mensenrechtenwereld (en bij uitbreiding die van recht en ontwikkeling) wat verweesd achter. Koen verstond de kunst om zichzelf 'misbaar' te maken: hij gaf mensen graag en veel vertrouwen, leidde genereus nieuwe generaties van studenten en onderzoekers op, en bouwde sterke structuren die hem kunnen en zullen overleven. Dat maakt hem net onmisbaar.

Ernstige schendingen van internationaal recht door Israël en gevolgen voor de Universiteit Antwerpen

Gamze Erdem Türkelli, Thalia Kruger & Koen De Feyter (†)¹

Vooraf

Deze tekst is een vertaling en gedeeltelijke herwerking van een *legal brief* die de auteurs op 30 augustus 2024 publiceerden. Dat is een document voor het vormen van beleid door de Universiteit Antwerpen. Voor doeleinden van dit artikel trokken we de conclusies open naar een bredere context, en expliciteerden we ook de theoretische context. Voor de vertaling maakten we gebruik van DeepL. De auteurs schreven dit stuk in hun eigen naam. De standpunten vertegenwoordigen niet de standpunten van de Onderzoeksgroep, noch die van de Faculteit Rechten of de Universiteit Antwerpen in haar geheel. De volledige *legal brief* is beschikbaar op de website van de onderzoeksgroep Recht & Ontwikkeling.²

Een van de auteurs, Koen De Feyter, is plots overleden op 20 september 2024. De vertaling en bijwerking van deze tekst gebeurden met respect voor zijn werk, en met de toestemming van zijn familie.

Inleiding

In het licht van de grove en aanhoudende schendingen van de rechten van Palestijnse burgers voelden we ons als academici genoodzaakt om deze analyse te maken. We willen de contouren van het internationaal recht uitleggen, met de focus op de huidige internationaalrechtelijke verplichtingen voor staten die niet rechtstreeks dader of slachtoffer zijn van schendingen.

Daarna kijken we naar de gevolgen van deze verplichtingen voor academische instellingen van zowel publieke als private aard. Eens de verplichtingen helder zijn, is de volgende vraag hoe universiteiten die verplichtingen kunnen nakomen. We kijken hiervoor naar universitaire samenwerkingsovereenkomsten en (gefinancierde) onderzoeksprojecten.

De analyse is gebaseerd op het internationaal recht en op internationaal erkende mensenrechten. Dit artikel heeft niet de bedoeling in te gaan op ethische of strategische keuzes bij universitaire samenwerking. De focus ligt niet op wat wenselijk is, maar op wat volgens ons onvermijdelijk is in de context van het internationaal recht.

1 Gamze Erdem Türkelli is onderzoekshoofddocent bij de Onderzoeksgroep Recht en Ontwikkeling van de Universiteit Antwerpen. Thalia Kruger is hoogleraar internationaal privaatrecht aan de Universiteit Antwerpen. Koen De Feyter was hoogleraar volkenrecht aan de Universiteit Antwerpen. Hij overleed in september 2024.

2 Beschikbaar op <https://www.uantwerpen.be/en/research-groups/law-and-development/news-and-events/legal-brief/>.

Dwingende normen van internationaal recht

Jus Cogens-normen, of peremptoire of dwingende normen, van internationaal recht zijn normen die de internationale gemeenschap erkent als zo fundamenteel dat niemand ervan mag afwijken. Deze normen binden alle staten, zonder uitzondering, en zelfs in afwezigheid van enig verdrag. Dwingende normen creëren *erga omnes* verplichtingen, dus verplichtingen voor de ganse internationale gemeenschap. Noch instemming, noch zelfverdediging, noch vergelding na een internationale onrechtmatige daad, noch overmacht, noch noodtoestand, noch noodzaak kunnen gelden als redenen om dwingende normen aan de kant te zetten.

De Commissie voor Internationaal Recht³ stelde de volgende niet-exhaustieve lijst op van dwingende normen van het internationaal recht:⁴

1. het verbod op agressie,
2. het verbod op genocide,
3. het verbod op misdaden tegen de menselijkheid,
4. de basisregels van het internationaal humanitair recht,
5. het verbod op apartheid en discriminatie op grond van ras,
6. het verbod op slavernij,
7. het verbod op marteling, en
8. het recht op zelfbeschikking.

Volgens de Commissie voor Internationaal Recht hebben ernstige schendingen van deze normen de volgende bijzondere gevolgen (Conclusie 19):

1. Staten moeten samenwerken om met wettige middelen een einde te maken aan elke ernstige

schending door een staat van een verplichting die voortvloeit uit een dwingende norm van het internationaal recht.

2. Geen enkele staat mag een situatie als rechtmatig erkennen die tot stand kwam doordat een staat een verplichting die voortvloeit uit een dwingende norm van het internationaal recht ernstig schond, of hulp of bijstand verlenen bij de handhaving van die situatie.

3. Een schending van een verplichting die voortvloeit uit een dwingende norm van het internationaal recht is ernstig als deze schending een grove of systematische niet-nakoming inhoudt van die verplichting door de verantwoordelijke staat.

4. Deze ontwerp-conclusie doet geen afbreuk aan andere gevolgen onder het internationaal recht wanneer een staat een verplichting die voortvloeit uit een dwingende norm schendt.

Omstandigheden die onrechtmatigheid uitsluiten krachtens de regels inzake de verantwoordelijkheid van staten voor internationaal onrechtmatige daden, vormen geen rechtvaardiging voor een handeling van een staat die niet in overeenstemming is met een verplichting die voortvloeit uit een dwingende norm van het internationaal recht (Conclusie 18).

Dwingende normen van internationaal recht zijn bindend voor alle staten en alle actoren. Dit betekent dat het naleven van dwingende normen van het internationaal recht, het voorkomen van schendingen van dwingende normen en het verbieden van dergelijke schendingen verschuldigd zijn aan de internationale gemeenschap als geheel.

3 *International Law Commission (ILC)*, opgericht in 1947 door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (VN), met een mandaat onder artikel 13(1)(a) van het Handvest van de VN. Dit artikel legt aan de Algemene Vergadering op om "studies te doen ondernemen en aanbevelingen te doen met het oog op: a. ... het aanmoedigen van de geleidelijke ontwikkeling van het internationale recht en van de codificatie hiervan;...".

4 *International Law Commission*, "Draft Conclusions on Identification and Legal Consequences of Peremptory Norms of General International Law (*ius cogens*)", A/77/10 (12 augustus 2022), para. 43-44. Volgens de commentaar bij een eerdere versie van de *ILC Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, omvatten de dwingende normen van het internationaal recht het verbod op genocide, op agressie, op rassendiscriminatie en op misdaden tegen de menselijkheid en marteling, alsook het recht op zelfbeschikking (*International Law Commission, ARSIWA with Commentary*, 2001).

Schendingen van dwingende normen van het internationaal recht

Schendingen door Israël

Het aanslepende conflict in Gaza heeft reeds het leven gekost aan meer dan 43.500 Palestijnen en heeft meer dan 103.000 personen gewond gelaten. Onder de doden zijn minstens 13.000 kinderen. 90% van de bevolking (naar schatting 1,9 miljoen mensen) is ontheemd. 876.000 mensen worden geconfronteerd met een noodsituatie van voedselonzekerheid, en 345.000 met catastrofale voedselonzekerheid.⁵ Gezondheidsexperts schatten dat het aantal dodelijke slachtoffers vier keer hoger is dan het aantal directe doden.⁶ Dit komt neer op 8 tot 9% van de totale bevolking van Gaza.

Het Internationaal Gerechtshof (IGH) oordeelde op 26 januari 2024 dat de Palestijnen in Gaza een belangrijk deel uitmaken van de beschermde groep Palestijnen. De opzettelijke vernietiging van de bevolking van Gaza zou gevolgen hebben voor de groep als geheel.⁷ Daarom was het volgens het IGH aannemelijk dat de Palestijnen in Gaza het recht hebben om beschermd te worden tegen genocide en aanverwante verboden handelingen onder de Genocide Conventie.⁸ Vanwege de urgentie en de bezorgdheid om onherstelbare schade te voorkomen, legde het IGH voorlopige maatregelen op: Israël moet alle mogelijke maatregelen nemen om genocide te voorkomen en om de verlening van basisdiensten en humanitaire hulp mogelijk te maken. Twee maanden

later legde het Hof bijkomende maatregelen op, specifiek gelinkt aan de startende hongersnood en de verplichting van Israël om voedselhulp te verzekeren.⁹

In latere extra aanvullende voorlopige maatregelen beval het IGH Israël om onmiddellijke toegang tot voedselvoorraden te garanderen en zijn militaire offensief in Rafah, evenals elke andere actie die kan leiden tot de fysieke vernietiging van de gehele Palestijnse groep in Gaza of een deel ervan, stop te zetten.¹⁰ Deze herhaalde rechterlijke bevelen duiden erop dat het risico op genocide op de Palestijnse bevolking in Gaza toeneemt.

In een afzonderlijke procedure oordeelde het IGH dat het verbod op discriminatie deel uitmaakt van het internationaal gewoonterecht.¹¹ De Israëlische regelgeving creëert en onderhoudt een bijna volledige scheiding tussen de kolonisten en Palestijnse gemeenschappen op de Westelijke Jordaanoever en in Oost-Jeruzalem.¹² Dit komt neer op een schending van het verbod op rassenscheiding en apartheid onder artikel 3 van het Verdrag over de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie (CERD).

In dezelfde uitspraak identificeerde het IGH drie categorieën van dwingende normen die Israël schendt: de verplichting om het zelfbeschikkingsrecht van het Palestijnse volk te respecteren; het verbod op het gebruik van geweld om territorium te bekomen; en bepaalde verplichtingen onder het internationaal humanitair recht en de

5 VN Bureau voor de coördinatie van humanitaire hulp (OCHA), "Reported impact snapshot: Gaza Strip", 12 november 2024, <https://www.ochaopt.org/content/reported-impact-snapshot-gaza-strip-12-november-2024> (geconsulteerd op 15 november 2024).

6 Rasha Khatib, Martin McKee and Salim Yusuf, "Counting the dead in Gaza: difficult but essential", *The Lancet*, www.thelancet.com, 5 juli 2024, DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(24\)01169-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(24)01169-3).

7 IGH 26 januari 2024, 'Zuid-Afrika/Israël' (Voorlopige maatregelen), <https://icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20240126-ord-01-00-en.pdf>, para 44 en 55.

8 *Ibid* para 54.

9 IGH 28 maart 2024, 'Zuid-Afrika/Israël', <https://icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20240328-ord-01-00-en.pdf>.

10 IGH 24 mei 2024, 'Zuid-Afrika/Israël', <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20240524-ord-01-00-en.pdf>.

11 IGH 19 juli 2024, Advies over de rechtsgevolgen van het beleid en de praktijken van Israël in de bezette Palestijnse gebieden, met inbegrip van Oost-Jeruzalem, <https://icj-cij.org/sites/default/files/case-related/186/186-20240719-adv-01-00-en.pdf>, para 189.

12 *Ibid* para 229.

mensenrechten.¹³ Het IGH oordeelde dat Israël de integriteit van de bezette Palestijnse gebieden schendt.¹⁴ Die integriteit vormt een essentieel onderdeel van het zelfbeschikkingsrecht van het Palestijnse volk. Het IGH stelde voor het eerst dat in gevallen van een buitenlandse bezetting, zoals hier het geval is, het zelfbeschikkingsrecht een dwingende norm van het internationaal recht is.¹⁵ Een ander internationaal tribunaal, het Internationaal Strafhof (ICC),¹⁶ heeft arrestatiebevelen uitgevaardigd tegen zowel de Hamasleiding als de premier en minister van Defensie van Israël voor oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid.¹⁷

Op 14 november 2024 heeft de *Speciale Commissie van de Verenigde Naties om Israëlische praktijken te onderzoeken die van invloed zijn op de mensenrechten van het Palestijnse volk en andere Arabieren in de bezette gebieden* een nieuw rapport uitgebracht. De commissie concludeerde dat de oorlogvoering van Israël in Gaza kenmerken vertoont van genocide, met massale burgerslachtoffers, en levensbedreigende omstandigheden die opzettelijk aan de Palestijnen in Gaza worden opgelegd, inclusief het gebruik van uithongering als oorlogswapen.¹⁸

Gevolgen van schendingen van dwingende normen van het internationaal recht

De volgehouden schendingen van het internationaal recht door Israël hebben gevolgen voor andere staten. Alle staten moeten samenwerken met de Verenigde Naties (VN) om een einde te maken aan de onwettige aanwezigheid van Israël in de bezette Palestijnse gebieden.

Alle staten moeten meewerken om het recht op zelfbeschikking van het Palestijnse volk te verwezenlijken. Ze moeten zich onthouden van relaties of handel met Israël die de illegale aanwezigheid van Israël in de bezette Palestijnse gebieden erkennen. Ze mogen op geen enkele wijze bijdragen aan de erkenning van de onwettige aanwezigheid. Alle staten moeten zich onthouden van (materiële, logistieke, militaire en economische) steun die kan bijdragen tot het begaan van schendingen of pogingen om de schendingen te 'legaliseren' door de context ervan te normaliseren. Ze moeten ook alle mogelijke maatregelen nemen om te reageren tegen schendingen van dwingende normen van het internationaal recht. Dit omvat diplomatieke maatregelen en gerichte economische, militaire of andere sancties.¹⁹

Gevolgen voor academische instellingen

Het Advies van het IGH over de schendingen door Israël van een aantal dwingende normen van het internationaal recht brengt ook gevolgen voor academische instellingen met zich mee. De huidige inbreuken op onder andere het verbod op rassendiscriminatie (met inbegrip van het verbod op rassenscheiding en apartheid), het recht op zelfbeschikking en de basisnormen van het internationaal humanitair recht zijn zeer ernstig. Ze verschillen van andere mensenrechtenschendingen die minder wijdverspreid, ernstig of langdurig zijn.

De focus ligt hier op universiteiten, die organen van de samenleving zijn. Ze hebben de verantwoordelijkheid om te onderwijzen en op

13 IGH 19 juli 2024, para 274. Zie ook IGH 9 juli 2004, Advies over de rechtsgevolgen van het bouwen van een muur in de bezette Palestijnse gebieden, <https://icj-cij.org/sites/default/files/case-related/131/131-20040709-ADV-01-00-EN.pdf>.

14 *Ibid* para 238.

15 *Ibid* para 233.

16 Het ICC berecht internationale misdaden gepleegd door individuen, anders dan het IGH, dat oordeelt over disputen tussen staten.

17 Uitgevaardigd op 21 november 2024 door de *Pre-Trial Chamber I* van het ICC. De arrestatiebevelen zijn niet openbaar, maar zie het persbericht van het ICC: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-state-palestine-icc-pre-trial-chamber-i-rejects-state-israels-challenges>.

18 Het bureau van de Hoge Commissaris voor Mensenrechten (OHCHR), "UN Special Committee finds Israel's warfare methods in Gaza consistent with genocide, including use of starvation as weapon of war", 14 november 2024, <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2024/11/un-special-committee-finds-israels-warfare-methods-gaza-consistent-genocide>.

19 IGH 19 juli 2024, para. 275-279.

te leiden. Universiteiten moeten vermijden of ophouden hulp en bijstand te verlenen aan een staat (Israël in dit geval) die ernstige inbreuken pleegt op de dwingende normen van het internationaal recht. Israëls uitoefening van gezag in de bezette Palestijnse gebieden gebeurt immers op onwettige wijze, zoals hierboven uitgelegd.

Israëlische universiteiten zijn als instellingen ingebed in het Israëlische politieke systeem, dat op ongelijke behandeling berust. Ze profiteren mee van de bezetting.²⁰ Ze stellen hun expertise voortdurend ter beschikking van een regering en leger die maatregelen nemen om de bezetting te handhaven en uit te breiden.²¹ Ze bieden steun aan het leger.²² Ze zijn actief in een juridische en politieke context van aanhoudende en lange termijn schendingen van dwingende normen van internationaal recht, het internationaal humanitair recht en de mensenrechten. In deze context vormt samenwerking met instellingen in Israël een extreem hoog risico op medeplichtigheid voor universiteiten. Samenwerking kan *prima facie* neerkomen op hulp of bijstand bij het in stand houden van de situatie van Israëls onwettige aanwezigheid in de bezette Palestijnse gebieden. In deze context is het onmogelijk te garanderen dat institutionele samenwerkingen niet bijdragen aan de schendingen van dwingende normen van het internationaal recht.

Totdat al deze schendingen ophouden, hebben universiteiten de plicht om te handelen binnen een kader van strikte zorgvuldigheid (*due diligence*). Universiteiten moeten uitgaan van het voorzorgsbeginsel bij de beoordeling van het risico op medeplichtigheid aan dergelijke ernstige schendingen van dwingende normen van het internationaal recht en van het internationaal humanitair recht en de mensenrechten.

Bovendien is er een sterk argument dat een publieke universiteit een staatsorgaan is vanuit het oogpunt van het internationaal recht. De staat is dus internationaal verantwoordelijk voor het gedrag van universiteiten. De internationale verplichtingen van de staat zijn van toepassing op de universiteit.

Voor private universiteiten ligt deze verplichting wellicht anders. Voor hen is het pertinent dat er een toenemende erkenning is dat private entiteiten ook de verplichting hebben om minstens de mensenrechten te *respecteren*. Deze verplichting is duidelijk uitgewerkt in de *UN Guiding Principles on Business and Human Rights* (ook wel de *Ruggie principles* genoemd).²³ Dit houdt in dat bedrijven, en bij uitbreiding ook private universiteiten, in hun optreden de mensenrechten moeten respecteren. Deze plichten worden alleen maar aangescherpt met betrekking tot dwingende normen van het internationaal recht, die verplichtingen scheppen voor alle leden van de internationale gemeenschap.

Wat te doen met samenwerking?

Samenwerking tussen Israëlische en andere universiteiten kan vele vormen aannemen, maar we onderscheiden er voornamelijk twee: algemene samenwerkingsovereenkomsten en onderzoeksconsortia.

Algemene samenwerkingsovereenkomsten

Het eerste type betreft relatief losse samenwerking, soms in de vorm van een overeenkomst, soms louter in de vorm van een *memorandum of understanding* (MOU) die de intentie uitdrukt om samen te werken. Deze samenwerkingen zijn vooral bedoeld om de uitwisseling van studenten

20 M. Wind, *Towers of Ivory and Steel*, New York, Verso, 2024, 13-15, en voorbeelden doorheen het hele boek.

21 *Ibid*, 21-55.

22 Zie onder andere stellingen op de websites van Bar-Ilan: <https://www.biu.ac.il/en/article/23611>; Hebrew Universiteit van Jeruzalem: <https://en.huji.ac.il/news/enhanced-financial-package-our-students-serving-idf>; Tel Aviv Universiteit: <https://international.tau.ac.il/lone-soldiers>. Zie ook het Adviesrapport Israël-Gaza: Samenwerking met academische partners door de Adviescommissie samenwerkingsverbanden van Tilburg University: <https://www.tilburguniversity.edu/nl/over/bestuur-en-beleid/adviescommissie-samenwerkingsverbanden/samenwerkingen-partners-israel/publicatie-advies-samenwerking-academische-partners-israel>, in het bijzonder p. 15-17.

23 De Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties heeft deze beginselen unaniem bekrachtigd in Resolutie 17/4 van 16 juni 2011.

en personeel te faciliteren en aan te moedigen. Soms is er EU-financiering voor deze overeenkomsten, in de vorm van beurzen voor studenten om een semester aan een andere universiteit te studeren.²⁴ Israëlische universiteiten kunnen in bepaalde omstandigheden ook van deze financiering genieten als “niet met het Programma geassocieerd Derde land”.²⁵

Vaak is er geen sprake van financiering. Deze overeenkomsten betreffen beperkte inzet van universiteiten. Ze bevatten meestal de optie van beëindiging mits een opzegtermijn. Ons advies over deze overeenkomsten is inderdaad om ze te beëindigen. Veel ervan zijn op dit moment sowieso niet uitvoerbaar, vanwege de negatieve reisadviezen van ambassades om naar Israël te reizen,²⁶ en vanwege het feit dat Israëlische jongeren vaak reservist zijn in het leger.²⁷

In sommige gevallen vereist de overeenkomst een rechtvaardiging voor beëindiging. Als dat zo is, verwijzen we naar de argumenten gebaseerd op het internationaal recht hierboven. In vele gevallen is een rechtvaardiging voor opzegging niet eens nodig in deze overeenkomsten of MOU's, maar moeten partijen enkel een opzegtermijn respecteren.

Onderzoeksconsortia

Het tweede type samenwerking betreft onderzoek. Israël profiteert van deelname aan de zogenaamde kaderprogramma's voor onderzoek en innovatie van de EU.²⁸ Hierdoor kunnen Israëlische instellingen - universiteiten en andere - partners zijn in onderzoeksconsortia die de EU financiert. De basis voor deze betrokkenheid van Israël is de associatieovereenkomst tussen de EU, haar lidstaten en Israël uit 1995.²⁹

Eenmaal een groep onderzoekers (“consortium”) succesvol is in een financieringsaanvraag, komen er normaal gesproken twee overeenkomsten tot stand. De eerste is de subsidieovereenkomst tussen de Europese Commissie als financier en alle deelnemende instellingen (“Grant Agreement”). De tweede is de consortiumovereenkomst tussen de partnerinstellingen, en regelt de werkverdeling tussen de partners (“consortium agreement”). Voor beide soorten overeenkomsten bestaan modellen.

Modelsubsidieovereenkomst

De modelsubsidieovereenkomst (“General Model Grant Agreement”)³⁰ bepaalt dat projectpartners zich moeten inzetten en moeten zorgen voor de eerbiediging van de fundamentele waarden van de EU (zoals de menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, gelijkheid, de rechtsstaat en mensenrechten, met inbegrip van de rechten van

24 Bv. onder het Erasmus+ programma: zie de Erasmus+ Programmagids van de Europese Commissie: https://erasmus-plus.ec.europa.eu/sites/default/files/2023-11/2024-Erasmus%2BProgramme-Guide_NL.pdf.

25 *Ibid* p. 39.

26 Voor België zie <https://diplomatie.belgium.be/nl/landen/israel/reizen-naar-israel-reisadvies/laatste-update-israel>; voor Nederland zie <https://www.nederlandwereldwijd.nl/reisadvies/israel>.

27 G. Fiske, “Released IDF reservists head back to school, but not everything is a matter of course” in *Times of Israel*, 6 februari 2024, legt uit dat van de 360.000 opgeroepen reservisten 100.000 studenten waren bij een van de grote Israëlische universiteiten, en dat dit overeenkomt met 30% van alle studenten.

28 Overeenkomst tussen de Europese Unie enerzijds en Israël anderzijds over de deelname van Israël aan het programma van de Unie “Horizon Europa — het kaderprogramma voor onderzoek en innovatie”, C/2021/8659, *Publicatieblad L* 95, 23 maart 2022, 143.

29 Gepubliceerd in *Publicatieblad L* 147, 21 juni 2000, 3. Titel V regelt wetenschappelijke en technologische samenwerking. Dit is de aanleiding dat Israëlische universiteiten mogen deelnemen aan het Horizon Kaderprogramma, Verordening (EU) 2021/695, 28 april 2021 tot vaststelling van Horizon Europa — het kaderprogramma voor onderzoek en innovatie, tot vaststelling van de regels voor deelname en verspreiding.

30 General Model Grant Agreement for the Horizon Europe Programme (Versie 1.2., 1 april 2024), https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/common/agr-contr/general-mga_horizon-euratom_en.pdf. Dit model verwijst naar het *Horizon Europe* Programma, maar het wordt ook soms gebruikt voor andere projecten die de EU financiert. Er bestaat ook een meer algemene modelsubsidieovereenkomst (Versie 1.0 van 12 januari 2022), https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/common/agr-contr/general-mga_v1.0_nl.pdf. Van deze bestaat er een Nederlandse vertaling, maar niet van de *Horizon Europe* modelsubsidieovereenkomst.

minderheden) (artikel 14.2). Medeplichtigheid aan en hulp bij het schenden van mensenrechten is dus een schending van de overeenkomst, net zoals het een schending is van het internationaal recht. De modelsubsidieovereenkomst vermeldt dat ze onderworpen is aan het internationaal recht en aan het Belgisch recht. Het internationaal recht is onderdeel van de Belgische rechtsorde.³¹

Bijlage 5 van de modelsubsidieovereenkomst bepaalt nog:

“Er kan geen financiering worden verstrekt, binnen of buiten de EU, voor activiteiten die in alle lidstaten verboden zijn. Er kan in een lidstaat geen financiering worden toegekend voor een activiteit die in die lidstaat verboden is.

[...]

De begunstigen moeten ervoor zorgen dat de activiteiten in het kader van de actie uitsluitend gericht zijn op civiele toepassingen.”

Deze bijlage is van groot belang voor de interpretatie van de subsidieovereenkomst, aangezien de bijlage voorrang heeft op de algemene voorwaarden (artikel 37).

Als een begunstigde een van deze verplichtingen niet nakomt, kan de financier de subsidie verlagen (artikel 18.2 en artikel 28) of opschorten (artikel 31.2), of de subsidie geheel of voor één begunstigde beëindigen (artikel 32.3). Bijlage 5 verwijst specifiek naar de mogelijkheid om de subsidie te verlagen wegens niet-nakoming van de verplichtingen (betreffende ethiek en waarden). De bijlage verwijst niet naar opschorting, maar artikel 31.2.1(a)(ii) over opschorting en artikel 32.3.1(j)(ii) over beëindiging door de financier verwijzen naar een ernstige tekortkoming van *“verplichtingen uit hoofde van deze overeenkomst (zoals... een schending van de ethische beginselen...)”*. Art. 32.3.1(g)

verwijst ook naar *“ernstig professioneel wangedrag”*. Deze bepalingen verwijzen niet expliciet naar inbreuken op de Belgische (inclusief internationale) wetgeving, maar dergelijke inbreuken zijn inbegrepen aangezien het Belgische recht de overeenkomst beheerst. Bijgevolg kunnen schendingen van dwingende normen van internationaal recht niet worden getolereerd.

De coördinator kan de financier verzoeken de overeenkomst op te schorten of te wijzigen als uitzonderlijke omstandigheden de uitvoering onmogelijk of buitengewoon moeilijk maken (artikel 39). De coördinator kan ook verzoeken om de beëindiging van de subsidieovereenkomst (artikel 32.1) of van de deelname van een begunstigde (artikel 32.2), mits opgave van redenen en in het laatste geval met de overlegging van het advies van de betrokken begunstigde. Dit zal leiden tot een wijziging van de subsidieovereenkomst wat betreft de taken en betalingen.

Modelconsortiumovereenkomst

Voor consortiumovereenkomsten is de Desca-modelovereenkomst³² het meest gebruikte model. Deze bevat niet dezelfde verplichtingen als Bijlage 5 van de modelsubsidieovereenkomst, maar bepaalt dat *“elke partij zich ertoe verbindt... al haar verplichtingen uit hoofde van de subsidieovereenkomst direct en tijdig na te komen...”*(artikel 4.1). De verplichtingen die in de subsidieovereenkomst zijn vastgelegd, zijn dus geïncorporeerd in de overeenkomst tussen de partners. De Desca-modelovereenkomst bepaalt verder dat de Algemene Vergadering verantwoordelijk is voor het vaststellen van elke schending van de verplichtingen door de partners (artikel 6.3.7). De Algemene Vergadering bestaat uit een vertegenwoordiger van elke partner, met de coördinator als voorzitter (artikel 6.2).

31 Cass. 25 januari 1906, *Pasicrisie belge* 2006 (3.ser), I, 95, 109. Zie ook J. Wouters en D. Van Eeckhoutte, “Doorwerking van internationaal recht in de Belgische rechtsorde: een overzicht van bronnen en instrumenten” in J. Wouters en D. Van Eeckhoutte (eds.), *Doorwerking van internationaal recht in de Belgische rechtsorde. Recente ontwikkelingen in een rechtstakoverschrijdend perspectief*, Antwerpen, Intersentia, 2006, 3, 14-17.

32 Versie 2.0, februari 2024, www.desca-agreement.eu.

Waar de modelsubsidieovereenkomst de mogelijkheden biedt tot beëindiging (zoals hierboven uitgelegd onder a), schrijft de Desca-modelovereenkomst de procedure voor besluitvorming binnen het consortium voor (artikel 6). De Algemene Vergadering, waarin elke partner vertegenwoordigd is, is het besluitvormingsorgaan (artikel 6.1 en 6.2). De coördinator is de tussenpersoon tussen de partners en de financier (artikel 6.4.1).

De Algemene Vergadering moet dus bespreken hoe het verder moet met de deelname van Israëlische partners en met de uitvoering van het onderzoek te goeder trouw en in overeenstemming met het Belgische, Europese en internationale recht. Dan kan de coördinator de (EU-)financier om opschorting of wijziging verzoeken, zoals hierboven uitgelegd (onder a).

Pogingen en moeilijkheden

De overeenkomsten zijn dus geen dwangbuis, maar hebben verschillende mechanismen om zich te laten aanpassen aan (onverwachte) veranderingen in de context. Zo gebeurt het soms dat een individu met expertise van instelling verandert, en dan is een aanpassing mogelijk. Mensen kunnen ook eenvoudigweg ruzie krijgen in die mate dat samenwerken niet meer lukt. Ook in dergelijke gevallen is het al gebeurd dat een consortium een partner verloor.

Mensenrechtencommissies

De Vlaamse universiteiten hebben mensenrechtencommissies opgericht op basis van een Aanbeveling van de Vlaamse Interuniversitaire Raad (VLIR) van 2019.³³ De mensenrechtencommissies moeten onderzoeksprojecten (en in sommige gevallen ook andere samenwerkingsovereenkomsten) screenen op hun potentiële negatieve impact op mensenrechten. Ze spelen voornamelijk een rol vóór de opstart van nieuwe onderzoeksprojecten. Op dat moment is er immers nog geen enkele contractuele verplichting tot samenwerking met wie dan ook. In de huidige context waren ze recent ook druk bezig met de dossiers over lopende samenwerking met Israëlische instellingen.³⁴

Correspondentie met de Europese Commissie

Op dit moment lijken universiteiten op mekaar te wachten. Ze willen niet zelf uit consortia stappen waarin academici kunnen meewerken aan interessant onderzoek. De VLIR heeft op 30 mei 2024 een brief gericht aan de voormalige Europese Commissaris voor Innovatie, Onderzoek, Cultuur, Onderwijs en Jeugd, Iliana Ivanova.³⁵ De VLIR vroeg duidelijke aanbevelingen en instructies over hoe het verder moet met Horizon Europa-projecten waarin Israëlische partners betrokken zijn, en hoe ze moeten beoordelen of deze partners de ethische standaarden in artikel 14 van de modelsubsidieovereenkomst respecteren. Bij de vraag verwijst de VLIR naar de recente uitspraken van het IGH.

33 Ad hoc VLIR-werkgroep Mensenrechten, "Rapport. Aanbevelingen voor de invoering van een mensenrechtentoets aan de Vlaamse universiteiten", 23 oktober 2019, https://vlir.be/beleidsdomeinen/internationalisering/#tab_3.

34 Zie de website van het Contactpunt Mensenrechtenbeleid van de Universiteit Gent, waarop het werk rond de samenwerkingen met Israëlische instellingen een prominente plaats inneemt: <https://www.ugent.be/nl/univgent/missie/mensenrechten#Bevorderenmensenrechten>. Zie ook de website van de Ethische Commissie voor Misuse, Human Rights and Security (MIHRS) van de Universiteit Antwerpen, die een pagina wijdt aan samenwerking met Israëlische instellingen: <https://www.uantwerpen.be/en/research/policy/ethics-integrity/ethics-committees-scientific-integrity/mihrs/collaborations-israel/>.

35 Deze brief is openbaar en konden we bekomen van de VLIR. Science|Business, een forum, publiceerde er een nieuwsitem over: "Commission under pressure to give guidance on R&D collaboration with Israel", 6 juni 2024, <https://sciencebusiness.net/news/horizon-europe/commission-under-pressure-give-guidance-rd-collaboration-israel>.

Op 20 juni 2024 antwoordde Ivanova.³⁶ Zij herinnert aan de internationale verplichtingen die de EU is aangegaan tegenover Israël. Hier zit een denkfout: internationale overeenkomsten mogen niet ingaan tegen dwingende normen van het internationaal recht.³⁷ Daaraan voegt zij toe dat de EU-financier een vraag tot beëindiging moet behandelen, maar dat die op een individuele basis zal onderzoeken of de vraag is gebaseerd op geldige redenen, en wat de impact op het project zal zijn.

Als uitsmijter geeft Ivanova nog mee dat beëindiging van de overeenkomsten puur op basis van nationaliteit zou neerkomen op discriminatie, wat verboden is onder het Associatieverdrag.³⁸ Juridisch gezien houdt deze stelling geen steek. Uiteraard zou de beëindiging niet moeten gebeuren puur op basis van nationaliteit. Het gaat hier niet om een blanco boycot, maar om de beëindiging van steun aan instellingen die medeplichtig zijn aan schendingen van het internationaal recht. Dergelijke beëindiging is niet gericht op individuele onderzoekers, ongeacht hun nationaliteit, maar op instellingen in staten die hun wettelijke verplichtingen qua mensenrechten en dwingende normen niet nakomen.

Onderzoekers van welke nationaliteit dan ook die aan Israëlische instellingen verbonden zijn, zullen getroffen worden door een stopzetting van financiering. Deze onderzoekers zullen echter nog steeds op individuele basis kunnen samenwerken met academici in België (bv. aan publicaties). De geldstroom naar Israëlische instellingen zal echter stoppen,³⁹ uit een bezorgdheid om dat geld weg te houden van het Israëlische leger. De maatregel zal geen effect hebben op Israëlische

onderzoekers verbonden aan instellingen buiten Israël. Meer nog, als onderzoekers financiering verzoeken die specifiek gericht is op het beëindigen van de schendingen van het internationaal recht, moet de financiering beschikbaar zijn. Als ondanks deze benadering toch zou blijken dat de maatregel onderzoekers met de Israëlische nationaliteit buitenproportioneel treft, en er dus sprake zou kunnen zijn van indirecte discriminatie, is er volgens ons een rechtvaardiging van de verschillende behandeling. Het treffen van een bepaalde groep onderzoekers is immers noodzakelijk in het zoeken naar internationale gerechtigheid.

Conclusie

In dit artikel, gebaseerd op een *legal brief*, duiden we eerst de systematische en aanhoudende schendingen van het internationaal recht door Israël. Het gaat hierbij over ernstige schendingen van dwingende normen van het internationaal recht en ook schendingen van het internationaal humanitair recht en de mensenrechten. Het IGH heeft het bestaan en de voortzetting van deze schendingen verschillende keren bevestigd. De Israëlische universiteiten zijn door hun nauwe betrokkenheid en adviezen aan de staat Israël medeplichtig aan deze schendingen. Buitenlandse (zoals Belgische) universiteiten mogen geen oogje dichtknijpen. Ze mogen niet blijven samenwerken met Israëlische universiteiten. Dergelijke samenwerking houdt immers een risico in dat ze zelf medeplichtig worden aan de ernstige schendingen van dwingende normen van het internationaal recht.

36 Ook deze brief konden we bekomen van de VLIR. Ivanova heeft een gelijkaardig antwoord gestuurd aan Academics for Respect for International Law in Palestine (AURDIP) op 16 september 2024. Science|Business berichtte over haar standpunten: "Kicking Israeli researchers off Horizon projects could 'amount to discrimination', says EU Commissioner", 27 juni 2024, <https://sciencebusiness.net/news/horizon-europe/kicking-israeli-researchers-horizon-projects-could-amount-discrimination-says>.

37 Draft conclusions on identification and legal consequences of peremptory norms of general international law (jus cogens) 2022, punten 10 tot 12, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_14_2022.pdf.

38 De nieuwe EU Commissaris verantwoordelijk voor onderzoek, Ekaterina Spasova Gecheva-Zaharieva, herhaalde deze stelling tijdens haar ondervraging vóór bevestiging als Commissaris: <https://elections.europa.eu/european-commission/en/zaharieva/>.

39 Mirko D Garasic en Shay Keinan, 'Boycotting Israeli Academia: Is Its Implementation Anti-Semitic?' *International Journal of Discrimination and the Law* 2015 (15), 189 argumenteren dat het lastig is om een onderscheid te maken tussen personen en instellingen. Volgens ons is een dergelijk onderscheid wel degelijk te maken als de focus blijft op de overdracht van middelen en op institutionele samenwerking in de vorm van samenwerkingsovereenkomsten (of MOUs) of onderzoeksconsortia.

Het is mogelijk zorgvuldig op te treden en geen nieuwe samenwerkingsovereenkomsten met Israëlische universiteiten te sluiten. Het is eveneens mogelijk bij onderzoeksconsortia op tafel te leggen dat de lopende samenwerking met een Israëlische partneruniversiteit problematisch is. Het is juridisch mogelijk deze samenwerkingen stop te zetten door de Israëlische partner uit te sluiten of zelf uit het consortium te stappen, mits uitleg van de geldige redenen gebaseerd op de noodzaak om het internationaal recht te respecteren.

Bij wijze van een enkele uitzondering zouden universiteiten een geloofwaardige vorm van zorgvuldig onderhandelde interuniversitaire samenwerking moeten opzetten die specifiek gericht is op het beëindigen van ernstige schendingen door Israël van verplichtingen die voortvloeien uit dwingende normen van het internationaal recht, zoals onlangs vastgesteld door het IGH.

Wapenhandel met Israël: business as usual of vormt het humanitair oorlogsrecht een obstakel?

Hans Lammerant¹

Reeds meer dan een jaar lopen de nieuwsuitzendingen over met berichten over grootschalige schendingen van het oorlogsrecht begaan door het Israëliëse leger in de Gazastrook, terwijl internationale rechtbanken voordien ongeziene uitspraken doen. Het Internationaal Gerechtshof beschouwde de beschuldiging van genocide als plausibel, terwijl het Internationaal Strafhof een arrestatiebevel heeft uitgevaardigd tegen de Israëliëse premier Netanyahu en zijn voormalige minister van defensie Galant. Het Internationaal Gerechtshof stelde daarnaast in een Advies op vraag van de VN Algemene Vergadering over de juridische gevolgen van de bezetting van Palestijnse gebieden door Israël, dat deze bezetting in strijd met het internationaal recht is en zo snel mogelijk moet beëindigd worden. De Israëliëse nederzettingen moeten daarbij ontmanteld worden, het land teruggegeven en de schade ten gevolge van de bezetting moet vergoed worden. Die negatieve beoordelingen van de bezetting en haar oorlogsvoering worden genegeerd door Israël. En helaas ook door verschillende andere staten, zoals de VS en Duitsland, die volop wapens blijven leveren aan Israël.

In dit artikel bekijken we het juridisch kader inzake wapenhandel en welk gevolg staten

zouden moeten geven aan ernstige schendingen van het humanitair oorlogsrecht. Vervolgens bekijken we hoe de overheden in België hiermee zijn omgegaan.

Hoe moeten staten omgaan met ernstige schendingen van mensenrechten en het internationaal humanitair recht door andere staten? Dit is geen louter politieke vraag waarbij het staten vrij staat zulke schendingen te negeren en de andere kant op te kijken. Staten hebben niet enkel de verantwoordelijkheid om zelf de mensenrechten en het internationaal humanitair recht te respecteren, maar hebben ook een juridische verantwoordelijkheid om ervoor zorg te dragen dat ook andere staten dit doen. Zo voorzien zowel de Conventies van Genève uit 1949 als het Aanvullend Protocol I uit 1977, zeg maar de fundamentele verdragen uit het internationaal humanitair recht, de verplichting om die verdragen “onder alle omstandigheden te eerbiedigen en te doen eerbiedigen”.² Het Internationaal Gerechtshof heeft in enkele adviezen de verplichtingen van andere staten bij schendingen van erga omnes geldende verplichtingen verduidelijkt.³ Staten mogen de schendingen en de daaruit voortkomende gevolgen niet als legaal erkennen. Ze mogen op geen enkele wijze hulp of ondersteuning bieden die bijdraagt aan de schendingen of aan het in stand houden van de gevolgen ervan. Tenslotte is het aan de VN-instellingen om de modaliteiten

1 Hans Lammerant is onderzoeker bij Vredesactie.

2 Gemeenschappelijk art. 1 Conventies van Genève; art. 1, lid 1 Aanvullend Protocol I.

3 Internationaal Gerechtshof, Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, 19 juli 2024, par. 273-279; Internationaal Gerechtshof, Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, 9 juli 2004, par. 158-160; Internationaal Gerechtshof, legal consequences for States of the continued presence of South Africa in Namibia (South West Africa), notwithstanding Security Council resolution 276 (1970), 21 juni 1971, par. 119-127.

vast te leggen voor het beëindigen van die overtreddingen, maar alle staten moeten samenwerken om die modaliteiten in de praktijk te brengen.⁴

Verder houdt de verplichting van staten om mensenrechten te beschermen in dat zij de nodige maatregelen moeten nemen om schendingen of de bijdrage eraan voortvloeiend uit de activiteiten van ondernemingen onder hun controle te voorkomen. Dit geldt niet enkel voor schendingen op het eigen grondgebied of ten aanzien van de eigen burgers, maar ook ten aanzien van de negatieve impact op mensenrechten buiten hun grondgebied.⁵

Wapenhandel is één van de belangrijkste handelsstromen die kunnen bijdragen aan schendingen van het internationaal humanitair recht. Het is dan ook logisch dat wapenhandel in het vizier komt bij de verplichting om geen hulp of ondersteuning te bieden bij zulke schendingen. De export van militaire goederen is geen gewone economische activiteit, maar wordt omwille van de eraan verbonden risico's sterk gereguleerd. De controle op wapenhandel wordt verzekerd door de uitvoer of doorvoer van militaire goederen aan een vergunningsplicht te onderwerpen. Waar zulke exportcontrole tijdens de Koude Oorlog voornamelijk om strategische, op militaire veiligheid en allianties gebaseerde redenen gebeurde, veranderde in de jaren '90 de doelstelling naar de bescherming van mensenrechten, de naleving van het internationaal humanitair recht en conflictpreventie.⁶ Dit resulteerde ook in de uitbouw van een internationaal juridisch kader inzake wapenhandel, dat een concrete invulling op het vlak van wapenhandel geeft aan de verplichting om het internationaal humanitair recht te doen

eerbiedigen en geen hulp of ondersteuning te bieden aan schendingen ervan.

Strategische motieven zijn daarmee nog niet verdwenen. Helaas zorgen zulke strategische overwegingen, samen met louter economische, ook voor het hanteren van dubbele standaarden en een zwakke toepassing van de risicobeoordelingen vereist door de wapenhandelregelgeving.

Het internationale rechtskader inzake wapenhandel

Internationaal recht

De belangrijkste hier van toepassing zijnde internationale juridische instrumenten inzake wapenhandel zijn het Wapenhandelsverdrag en het binnen de EU geldende regime gevormd door het Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB.⁷ Beide instrumenten vereisen dat staten de uitvoer en doorvoer van wapens en militaire goederen aan een vergunning onderwerpen en formuleren een aantal criteria waaraan getoetst moet worden in de vergunningsprocedures, inclusief uitsluitingscriteria waarbij zo'n uitvoer- of doorvoervergunning moet geweigerd worden. Ze verschillen wel in reikwijdte wat betreft de goederen die eraan onderworpen zijn en in de concrete criteria.

Het Wapenhandelsverdrag uit 2013⁸ verplicht de verdragspartijen om uitvoer, doorvoer en andere vormen van overdracht van militaire goederen op gepaste manier te reguleren zodat aan internationale verplichtingen voldaan kan worden en daartoe een nationaal controlesysteem op te zetten. Het Verdrag laat staten vrij om de vorm van dit controlesysteem te bepalen, behalve voor

4 Internationaal Gerechtshof, Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, 19 juli 2024.

5 UN Guiding Principles on Business and Human Rights (Annex bij A/HRC/17/31, aangenomen op 16 juni 2011 door resolutie 17/4 van de VN-Mensenrechtenraad).

6 Bromley, Mark, Neil Cooper, Paul Holtom. "The UN Arms Trade Treaty: arms export controls, the human security agenda and the lessons of history." *International Affairs* 88, no. 5, 2012, p. 1029-1048.

7 Borja Álvaro Álvarez Martínez, A Balance of Risks: The Protection of Human Rights in International Arms Trade Agreements, *Security and Human Rights* 29, 2018, p. 199-215; VN-Mensenrechtenraad, Impact of arms transfers on the enjoyment of human rights, A/HRC/35/8, 3 May 2017, par. 24-29

8 Nederlandse vertaling op <https://wetten.overheid.nl/jci1.3:c:BWV0006233&z=2014-12-24&g=2014-12-24>.

uitvoer waarvoor een vergunningsplicht met een minimum risico-toetsing wordt vereist.

Staten moeten bij elke uitvoer, alvorens die toe te staan, nagaan in hoeverre die uitvoer bepaalde negatieve gevolgen oplevert. Zo onder meer of deze militaire goederen gebruikt zouden kunnen worden voor het plegen of bevorderen van een ernstige schending van het internationaal humanitair recht of van de mensenrechten. Wanneer er een doorslaggevend risico op één van de negatieve gevolgen bestaat, mag de uitvoer niet toegestaan worden.

Daarbij formuleert het Verdrag een aantal verbodsbepalingen die van toepassing zijn op alle vormen van overdracht. Staten mogen geen overdracht van wapens toestaan die in strijd zijn met door de VN Veiligheidsraad genomen maatregelen, zoals wapenembargo's. Ten tweede geen overdracht die in strijd is met internationale verdragen, in het bijzonder verdragen met betrekking tot de overdracht van of illegale handel in conventionele wapens. En ten derde geen overdracht waarvan de staat "op het tijdstip van het verlenen van toestemming wetenschap heeft dat de wapens of producten zouden worden gebruikt voor het plegen van genocide, misdaden tegen de menselijkheid, ernstige inbreuken op de Verdragen van Genève van 1949, aanvallen gericht tegen burgerobjecten of als zodanig beschermde burgers of andere oorlogsmisdaden vastgelegd in de internationale verdragen waarbij hij partij is."⁹ In deze gevallen zijn de verdragspartijen verplicht in te grijpen ongeacht de vorm van overdracht.

EU-recht

Het Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB voorziet eveneens dat uitvoer- en doorvoervergunningen aan een aantal criteria getoetst moeten worden. Het tweede criterium

kijkt specifiek naar hoe het land van eindbestemming de mensenrechten en het internationaal humanitair recht naleeft. Dit criterium bevat ook een weigeringscriterium: lidstaten moeten een uitvoervergunning weigeren "*indien er een duidelijk risico bestaat dat de uit te voeren militaire goederen of technologie gebruikt worden bij het begaan van ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht*".¹⁰ Hiermee wordt dus de verplichting om geen hulp of ondersteuning te bieden aan schendingen expliciet in het beslissingskader over uitvoervergunningen van militaire goederen ingeschreven.

Het eerste criterium kijkt naar andere verplichtingen uit of ten gevolge van het internationaal recht. Dit kan gaan om verdragen over specifieke wapens, als chemische wapens of landmijnen, of maatregelen als wapenembargo's. Ook wordt er naar de verplichtingen onder het Wapenhandelsverdrag verwezen, dat dus inhoudelijk mee opgenomen is in dit Gemeenschappelijk Standpunt.

Daarnaast zijn er meer politieke criteria, waarbij wordt gekeken naar de impact van de uitvoer van de militaire goederen op conflicten en internationale spanningen of op de eigen nationale veiligheid en die van bondgenoten. Uitgangspunt is dat landen een recht op zelfverdediging hebben en daarvoor wapens mogen aankopen, maar dat ook rekening moet gehouden worden met de mate waarin zulke leveringen conflicten kunnen verergeren of laten voortduren en regionale spanningen aanwakkeren. Deze criteria bieden meer politieke speelruimte en brengen strategische overwegingen in het besluitvormingsproces. Maar verschillende van deze criteria bepalen ook expliciet wanneer de vergunning geweigerd moet worden en formuleren zo een duidelijke grens aan die beleidsruimte. Daarnaast mag bij de uiteindelijke vergunningsbeslissing rekening gehouden worden met het effect van

9 Artikel 6, derde lid, Wapenhandelsverdrag van 2 april 2013.

10 Artikel 2(2)(c), Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB van de Raad van 8 december 2008 tot vaststelling van gemeenschappelijke voorschriften voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie, *PB L 335* van 13.12.2008, p. 99-103 (hierna Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB).

de voorgestelde uitvoer op hun economische, sociale, commerciële en industriële belangen, maar die belangen mogen geen invloed hebben bij de evaluatie van de criteria.

De toepassing door overheden en rechtbanken

Deze regulering van wapenhandel trekt een aantal duidelijke lijnen wanneer wapenhandel niet kan. Toch zien we dat vanuit de EU nog heel wat wapens uitgevoerd worden naar staten die actief betrokken zijn in conflicten en die daarbij talrijke schendingen van het internationaal humanitair recht begaan. De goederenstromen doen vermoeden dat de concrete toetsing van de criteria in de wetgeving opzijgeschoven wordt uit economische of strategische overwegingen en dit in tegenspraak met die wetgeving. In de meeste lidstaten kunnen overheden dit soort beslissingen nog steeds nemen zonder reële parlementaire of rechterlijke controle. Daar komt langzaam verandering in. De oorlog in Jemen leidde in België tot juridische procedures tegen de uitvoer van militaire goederen naar Saudi-Arabië, waarin die besluitvorming door rechters werd gewogen en te licht bevonden¹¹. Momenteel lopen er naar aanleiding van de huidige oorlog in Gaza in verschillende lidstaten procedures tegen wapenuitvoer naar Israël¹², met het meest in het oog springend het verbod door de Nederlandse beroepsrechter van de uitvoer naar Israël van onderdelen voor het F-35 gevechtsvliegtuig¹³.

In de Nederlandse F-35 zaak heeft het Gerechtshof in Den Haag een grondige analyse gemaakt van de verplichtingen van de overheid¹⁴. Het vertrekpunt van zijn analyse was het tweede criterium in het Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB. Het Hof ging er ook vanuit dat er geen inhoudelijk verschil was

tussen het 'duidelijk risico' op schendingen van het internationaal humanitair recht in dit criterium en het 'overriding risk' waarvan sprake in het Wapenhandelsverdrag. Verder gaf het Hof aan dat deze verplichtingen inzake wapenhandel voortvloeien uit de algemene verplichting om het internationaal humanitair recht 'te doen eerbiedigen' in de Conventies van Genève en het Aanvullend Protocol I. Die verplichting brengt mee "dat indien een staat ervan op de hoogte is dat een andere staat ernstige schendingen van internationaal humanitair recht begaat met behulp van de door de eerste staat geleverde wapens, het in strijd is met art. 1 om deze wapenleveranties voort te zetten".¹⁵ Het Hof concludeert dat er veel aanwijzingen zijn dat Israël het internationaal humanitair recht heeft geschonden. Om een definitief oordeel te vellen is er een grondig feitenonderzoek nodig, maar zulk een definitief oordeel is niet nodig om tot een 'duidelijk risico' te besluiten. Ook hoeft niet aangetoond te worden dat met de F-35's zelf rechtstreeks ernstige schendingen zijn gepleegd. Artikel 7 Wapenhandelsverdrag spreekt niet enkel over het 'plegen', maar ook over het 'bevorderen' van ernstige schendingen. Het Hof besluit dan ook dat er wel degelijk een 'duidelijk risico' bestaat op schendingen van het internationaal humanitair recht.

Tenslotte gaat het Hof na wat de overheid moet doen als zo'n duidelijk risico voorligt. Het Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB en het Wapenhandelsverdrag bevatten geen verplichting om bestaande vergunningen opnieuw te beoordelen bij gewijzigde omstandigheden, enkel een aanmoediging. Maar het Hof stelt dat zo'n verplichting in dit geval wel bestond. Eén van de elementen die het Hof daarbij aanhaalt is de verplichting uit de Conventies van Genève om het humanitair recht 'onder alle omstandigheden' te doen eerbiedigen. Met dit artikel valt niet te

11 RvS nr. 247259, 9 maart 2020; RvS nr. 248128, 7 augustus 2020; RvS nr. 249991, 5 maart 2021.

12 <https://www.glanlaw.org/israel-weapons-sales>; <https://amnesty.dk/ngoer-sagsoger-den-danske-stat-for-at-stoppe-vabeneksport-til-israel/#eng>; Zie de Palestina-gerelateerde rechtszaken op <https://armstradelitigationmonitor.org/case-overviews/?jur=&loc=83&rpt=>

13 <https://paxvoorvrede.nl/acties/rechtszaak-tegen-nederlandse-staat-stop-levering-voor-f-35s/>.

14 Gerechtshof Den Haag 12 februari 2024, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:GHDHA:2024:191>.

15 Gerechtshof Den Haag 12 februari 2024, par. 3.12.

verenigen dat “een staat die een vergunning voor wapenexport heeft verleend de ogen zou kunnen sluiten voor ernstige schendingen van humanitair oorlogsrecht in het land van bestemming en zou weigeren daaraan gevolgen voor de vergunning te verbinden”¹⁶. Bij dergelijke omstandigheden is een staat dus verplicht om lopende uitvoervergunningen op te schorten. Een logische gevolgtrekking, maar wel één die de Europese lidstaten zelden willen trekken gezien de economische gevolgen van zo’n beslissing. Vaak beperkt men zich ertoe geen nieuwe uitvoervergunningen te verlenen.

Het Hof aanvaardt niet dat de verplichting om bij zo’n duidelijk risico op ernstige schendingen te stoppen met wapenuitvoer afgewogen wordt met andere belangen of verplichtingen. Politieke overwegingen met betrekking tot buitenlands beleid, zoals de goede betrekkingen met Israël en de VS of veiligheidsoverwegingen voor het bestemmingsland, mogen geen voorrang krijgen op deze verplichting. Dit geldt ook voor verbintenissen aangegaan met andere landen, zoals in dit geval de VS. De naleving van het internationaal humanitair recht heeft voorrang. Het Hof gelastte dan ook om iedere uitvoer en doorvoer van F-35 onderdelen met eindbestemming Israël te staken.

Met dit arrest heeft het Gerechtshof in Den Haag een duidelijk verband gelegd tussen de algemene verplichting om het internationaal humanitair recht te doen eerbiedigen en het internationale rechtskader inzake wapenhandel en geconcretiseerd dat die verplichting inhoudt dat bij een duidelijk risico op ernstige schendingen van dit humanitair recht gestopt moet worden met het leveren van militaire goederen. Eveneens heeft het Hof geoordeeld dat deze verplichting zodanig fundamenteel is dat ze voorrang heeft op andere belangen en verplichtingen.

De Belgische wapenhandel met Israël

De Belgische overheden hebben zich de voorbije jaren wel kritisch opgesteld tegen Israël. Naar aanleiding van de eerste Gaza-oorlog werd in 2009 de beslissing genomen om “geen wapenexportlicenties uit te reiken die de militaire capaciteit van de strijdende partijen zou versterken”¹⁷. Dit beleid, dat gebaseerd is op een gemeenschappelijke interpretatie van de EU-exportcriteria, wordt door de drie gewesten nog steeds gevolgd. De rechtstreekse wapenexport is dan ook sterk gedaald vanaf 2009.

Er blijken echter nog heel wat gaten in het net te zitten. Dit niet zozeer als bewuste politieke keuze, maar door een lakse uitvoering van de exportwetgeving en een gebrekkige controle en handhaving. Dit is een probleem met het exportbeleid in het algemeen, maar het resultaat was dus wel dat nog heel wat militair materiaal vanuit en via België in Israël is terecht gekomen.¹⁸

De beslissing uit 2009 betekende ook niet dat alle export van militaire goederen naar Israël stopte. Wanneer de eindgebruiker zich buiten Israël bevindt, kan die export nog wel. Echter, de stelling dat de goederen voor een niet-Israëliëse eindgebruiker is, is niet altijd even geloofwaardig. Zo verleende het Waalse gewest sinds 2009 voor 34 miljoen euro aan vergunningen voor buskruit aan PB Clermont. Dat niets van dit buskruit in munitie voor het Israëlische leger terecht zou komen was hoogst betwifelbaar. Onder dreiging van een proces besloot de Waalse regering de exportvergunning te schorsen.

De controle op doorvoer bleek eveneens gebrekkig. De Israëlische rederij ZIM voerde tonnen munitie door via de haven van Antwerpen zonder de in het Vlaamse gewest vereiste vergunning. Dit kwam aan het licht door

16 Gerechtshof Den Haag 12 februari 2024, par. 5.25.

17 <https://diplomatie.belgium.be/sites/default/files/downloads/09022009-israel-wapentransport-exportation-armes.pdf>.

18 Alle aangehaalde voorbeelden zijn gedocumenteerd in Hans Lammerant, *Belgische wapenexport naar Israël: De speling tussen woord en daad in het exportcontrolebeleid*, <https://ipisresearch.be/nl/publication/belgische-wapenexport-naar-israel-de-speling-tussen-woord-en-daad-in-het-exportcontrolebeleid/>.

veiligheidsinformatie op te vragen, waarna klacht werd neergelegd. Ook de Belgisch-Israëlische luchtvaartmaatschappij Challenge Airlines bleek grote hoeveelheden munitie door te voeren.¹⁹ Opnieuw werd dit naar buiten gebracht via openbaarheid van bestuur, waarna de Waalse overheid deze doorvoer verbood.

Dit alles was het gevolg van een gebrekkige uitvoering en controle van de wetgeving. Toch zijn er ook enkele bewust voorziene gaten. Zo werd het toepassingsgebied van het Wapenhandeldecreet ingeperkt ten aanzien van de eerdere wetgeving. Een gevolg hiervan is dat Scioteq, de vroegere defensie-afdeling van Barco, ongestoord versterkte beeldschermen voor de controlestations van de Hermes-drones kon leveren. Onder de oude Belgische wetgeving werden zulke schermen via een vangnetbepaling vergunningsplichtig gemaakt. Nu beschouwt de Vlaamse regering deze schermen als louter civiele technologie en kunnen ze zonder vergunning uitgevoerd worden. Dit contract is volgens het bedrijf reeds lang afgewerkt, maar het huidige Vlaamse wapenhandeldecreet vormt dus geen beperking voor nieuwe leveringen.

Tenslotte is geen van de gewesten bereid om ver in de waardeketen te kijken naar de eigenlijke eindgebruiker. Bij de uitvoer van onderdelen wordt vaak de industriële verwerker als eindgebruiker beschouwd en wordt het echte eindgebruik niet in rekening gebracht. Dit probleem stelt zich vooral bij onderdelen voor militaire vliegtuigen die uitgevoerd worden naar de VS. Gezien ook Israël deze gevechtsvliegtuigen in gebruik heeft, belandt vrijwel zeker een deel van die onderdelen in Israëlische vliegtuigen.

Als conclusie kunnen we stellen dat het internationale rechtskader voorziet dat, wanneer staten schendingen van het humanitair oorlogsrecht begaan, andere staten verplicht zijn elke ondersteuning daaraan te stoppen. Dit omvat ook de

uitvoer van militaire goederen. In de praktijk is de naleving hiervan nog zeer gebrekkig, zoals de huidige oorlog door Israël laat zien. Zowel in België als internationaal blijkt het laten toetsen van wapenexportvergunningen door rechters een essentieel middel om de kloof tussen recht en politieke praktijk te verkleinen. Maar ook de gewestelijke wapenhandeldecreten en de controle op de naleving ervan dient verruimd te worden.

19 RTBF, 70 tonnes de matériel militaire à destination d'Israël ont transité par Bierset : une forme d'hypocrisie des autorités belges?, 23 mei 2024, <https://www.rtf.be/article/plus-de-70-tonnes-de-materiel-militaire-a-destination-d-israel-ont-transite-par-l-aeroport-de-bierset-depuis-le-7-octobre-11377657#>.

Pro-Palestijnse Protesten: UGent weet geen blijf met studenten die “durven denken”

Raoul Rombouts en Nour Zazour¹.

De studentenprotesten en Palestina

Iedereen en dus ook elke student heeft volgens artikel 10 en 11 EVRM het recht op vrijheid van meningsuiting, vereniging en ook vreedzaam protest. Studentenprotesten spelen wel vaker een rol in het aankaarten van maatschappelijke thema's.² Ook vandaag is dit niet anders. Wereldwijd ontstonden er het afgelopen jaar studentenprotesten naar aanleiding van Israël's schendingen van het internationaal recht in Gaza.

Amnesty International en Human Rights Watch spreken respectievelijk van “genocide”³ en “massale ontheemding en etnische zuivering”.⁴ Het Internationaal Gerechtshof (IGH) beval in januari 2024 reeds voorlopige maatregelen om een genocide te voorkomen.⁵ In november 2024 vaardigde het Internationaal Strafhof (ISH) een aanhoudingsbevel uit jegens premier Benjamin

Netanyahu en defensie-minister Yoav Gallant op grond van verscheidene oorlogsmisdaden gericht tegen de burgerbevolking.

Terwijl tien staten, voornamelijk uit het Globale Zuiden, zich inmiddels aansloten bij Zuid-Afrika's zaak voor het Internationaal Gerechtshof,⁶ weigerden Westerse grootmachten om zich ondubbelzinnig neer te leggen bij het arrestatiebevel van het Internationaal Strafhof.⁷ Ook België erkende de Palestijnse staat nog niet. Nochtans moeten staten erover waken dat zij niet medeplichtig zijn aan mensenrechtenschendingen en oorlogsmisdaden. Daarbij komen ook universiteiten in het vizier, gezien sommige onderzoekssamenwerkingen bijdragen aan de schendingen.⁸ Dit is zeker het geval wat betreft Israël, gezien de grote verwevenheid van de Israëlische onderzoeksinstituten met het IDF (*Israel Defense Forces*). Deze instellingen zijn dan ook op verschillende manieren betrokken bij de schendingen van internationaal recht.⁹

-
- 1 Raoul Rombouts is doctoraatsonderzoeker Recht en Diversiteit aan de UGent en betrokken bij de studentenprotesten. Nour Zazour is student Rechten aan de UGent en eveneens betrokken bij de studentenprotesten.
 - 2 Voorz. Rb. Gent 7 juni 2024, A.R. 24/849/B, 5, https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/wp-content/uploads/2024/07/Uitspraak_voorzitter_Gent_1717769671-1.pdf (geraadpleegd op 28 november 2024).
 - 3 Amnesty International, *You feel like you are Subhuman – Israel's Genocide against Palestinians in Gaza*, Londen, Amnesty International Ltd., 2024, 296 p.
 - 4 Human Rights Watch, *Hopeless, starving, and besieged: Israel's forced displacement of Palestinians in Gaza*, New York, Human Rights Watch, 2024, 176p., (rapport) <https://www.hrw.org/report/2024/11/14/hopeless-starving-and-besieged/israels-forced-displacement-palestinians-gaza> (geraadpleegd op 17 november 2024).
 - 5 IGH 26 januari 2024, 'South Africa v. Israel', <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20240126-ord-01-00-en.pdf> (geraadpleegd op 28 november 2024).
 - 6 ICJ, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel) – Intervention*, 2024, <https://www.icj-cij.org/case/192/intervention> (geraadpleegd op 17 december 2024).
 - 7 VRT, “Uitvoeren of negeren? Zo reageert internationale gemeenschap op aanhoudingsbevel tegen Netanyahu”, VRT, 2024, (nieuwsartikel) <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2024/11/21/strafhof-internationale-reacties/> (geraadpleegd op 17 december 2024).
 - 8 G. E. Türkelli, K. De Feyter en T. Kruger, *Serious Breaches of Obligations Arising From Preremptory Norms of General International Law & Consequences for Institutional Cooperation With Universities in Israel*, Antwerpen, Universiteit Antwerpen, 2024, 23p.
 - 9 M. Wind, *Towers of ivory and steel how Israeli universities deny Palestinian freedom*, Londen, Verso, 2024, 278p.

Wereldwijd ontstonden er studentenprotesten, die op veel plekken de kop ingedrukt werden. Protesten in Frankrijk, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland werden verboden en universiteitsbezitters in de Verenigde Staten werden blootgesteld aan politiegeweld. De Palestijnse kwestie heeft aldus wereldwijd regelrechte aanvallen op het recht op vreedzaam protest en vrijheid van meningsuiting met zich meegebracht.¹⁰

Ook in België werd er geprotesteerd. Aan de universiteiten van Gent, Brussel, Antwerpen, Leuven, Luik en Namen werden bezettingen georganiseerd voor een academische boycot van Israël. Deze bijdrage geeft eerst een kort overzicht van de bezetting aan de UGent (*Refaat Alareer Encampment*), waarbij de eisen van de bezetters worden besproken. Daarna wordt dieper ingegaan op de vordering tot ontruiming van de UGent, ingeleid bij eenzijdig verzoekschrift. Vervolgens worden de uitspraak in eerste aanleg en in beroep met elkaar vergeleken in het licht van artikelen 10 en 11 EVRM en artikelen 19 en 26 van de Grondwet.

Gezien de auteurs van deze bijdrage betrokken waren bij de protesten, bieden ze een insiderperspectief. Nour Zarzour was betrokken bij de externe communicatie vanuit de bezetting. Raoul Rombouts voerde mee onderzoek naar de banden tussen de Israëlische instellingen en het IDF, ter ondersteuning van de adviezen van de mensenrechtencommissie van de UGent.

Academische boycot en een ambitieuzer klimaatplan

Vanaf 6 mei 2024 bezette een groep studenten van de UGent het Universiteitsforum (UFO), gesteund door personeel. Zij eisten van het universiteitsbestuur een erkenning dat er een genocide plaatsvindt in Gaza, een volledige boycot van Israëlische instellingen en een ambitieuzer klimaatbeleid, beiden in de vorm van een tijdsgebonden actieplan. Zo'n boycot houdt in dat alle huidige onderzoekssamenwerkingen met Israëlische partners stopgezet worden en er geen nieuwe samenwerkingen aangegaan worden. De klimaateis en de boycot-eis zijn met elkaar verbonden doordat de impact die de vernietigingsoorlog op het klimaat heeft van een ongeziene grootteorde is.¹¹

Aan de eis om samenwerkingen met Israëlische partners te verbreken kwam de UGent gedeeltelijk tegemoet. Het mensenrechtenbeleid definieerde niet op voorhand of mensenrechtenschendingen van een partner op het niveau van de onderzoeksgroep of de instelling moesten beoordeeld worden. Onder druk van de protesten werd besloten om dit voor Israël op het niveau van de instelling te beoordelen, vanwege de grote verwevenheid met het IDF. Dat bracht de mensenrechtencommissie ertoe om op 30 mei 2024 alle banden met Israëlische universiteiten negatief te beoordelen, waarna op 31 mei het bestuur besloot om deze banden te verbreken.¹²

De actievoerders beschouwden dit echter als onvoldoende. Er was namelijk geen volledige boycot, omdat de banden op een *case-by-case* basis verbroken waren. Daardoor kunnen er

10 Amnesty International, "Europe: Right to protest must be protected during latest escalations in Israel/OPT", *Amnesty International*, 2024, (rapport) <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/10/europe-right-to-protest-must-be-protected-during-latest-escalations-in-israel-opt/> (geraadpleegd op 28 november 2024); Al Jazeera, "Arrests at Columbia University as New York City police clear Gaza protest", *Al Jazeera*, 2024, (nieuwsartikel) <https://www.aljazeera.com/news/2024/5/1/new-york-city-police-enter-columbia-campus-as-gaza-protest-escalates> (geraadpleegd op 17 december 2024); J. I. Fúnez-Flores, "The Coloniality of Academic Freedom and the Palestine Exception", *Middle East Critique*, 2024, 33(3), 465-485.

11 B. Neimark, P. Bigger, F. Out-Larbi en R. Larbi, "A Multitemporal Snapshot of Greenhouse Gas Emissions from the Israel-Gaza Conflict", *SSRN Electronic Journal* 2024, 14p.

12 Beschikbaar op: <https://www.ugent.be/nl/univgent/missie/mensenrechten#:~:text=De%20Commissie%20zal%20onderzoekers%20adviseren,kan%20doorgaans%20niet%20samengewerkt%20worden.>

nog steeds nieuwe samenwerkingen worden aangegaan en zijn er nog banden met Israëlische bedrijven. Ook weigerde de UGent om de oorlogsmisdaden een genocide te noemen. Op de klimaateisen ging de UGent niet in, aangezien het bestuur die onrealistisch vond. Daarom besloten de actievoerders om de bezetting verder te zetten.

Op 24 mei had de UGent de procedure tot ontruiming opgestart, nadat bij een actie aan het rectoraat een aantal studenten opgepakt werden omdat zij zich toegang tot het gebouw hadden verschaft. Deze werd *on hold* gezet na de aanstelling van een bemiddelaar op 25 mei. Wanneer de bemiddeling op 3 juni werd stopgezet, startte de ontruimingsprocedure opnieuw. Op 7 juni wees de rechtbank van eerste aanleg de vordering echter af als ongegrond.¹³ Een week later, op 13 juni, oordeelde het hof van beroep te Gent uiteindelijk dat het gebouw toch ontruimd moest worden.¹⁴ Uiteindelijk duurde de bezetting aan de UGent veertig dagen.

Eenzijdig verzoekschrift en vordering UGent

De UGent stelde een vordering tot ontruiming in bij eenzijdig verzoekschrift. Kenmerkend voor deze procedure, een bijzondere vorm van kortgeding, is dat er slechts één procespartij is waardoor de tegenpartij zich niet kan verdedigen. De rechter dient zich dan ook terughoudend op te stellen, wegens het risico op schending van het recht op een eerlijk proces zoals gewaarborgd door artikel 6.1. EVRM. Deze plicht is verankerd in de wet doordat een vordering in deze procedure

slechts kan toegekend worden bij “volstreckte noodzakelijkheid”.¹⁵

In deze zaken kwam ook het recht op de vrijheid van meningsuiting en vreedzaam protest, beschermd door artikelen 10 en 11 EVRM en artikelen 19 en 26 van de Grondwet, in het gedrang. Dit recht laat elke burger toe diens stem te laten horen en invloed uit te oefenen, waar, hoe en op welk tijdstip die wil.¹⁶ Burgers kunnen het recht op protest ook anoniem uitoefenen, als ze zich willen beschermen tegen represailles.¹⁷ Die rechten kunnen wel beperkt worden als dat noodzakelijk is om de openbare veiligheid of andere rechten, zoals in dit geval het recht op onderwijs of het recht op arbeid, te waarborgen.¹⁸

De UGent moest dus tweemaal een noodzaak aantonen. Zij moest bewijzen dat het volstrekt noodzakelijk is om de procedure zonder tegenspraak te doen verlopen. Vervolgens moest zij bewijzen dat de ontruiming, een beperking van het recht op vreedzaam protest en het recht op vrijheid van meningsuiting, noodzakelijk en proportioneel is.

Om de volstreckte noodzaak van het eenzijdig verzoekschrift te staven argumenteerde de UGent dat de activisten schuilnamen hadden en het e-mailadres waarmee gecommuniceerd werd (s@proton.me) niet-identificeerbaar was.¹⁹

Om de noodzaak en evenredigheid van het ontruimingsbevel te rechtvaardigen, stelde de UGent in de eerste plaats dat de actie aan het rectoraat op 24 mei gewelddadig was, en dat daardoor de hele bezetting en Palestijnse solidariteitsbeweging gewelddadig was

13 Voorz. Rb. Gent 7 juni 2024, A.R. 24/849/B.

14 HvB Gent (1^e k.) 13 juni 2024, <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/wp-content/uploads/2024/07/20240613-k-1-uitreksel-arrest-hof-van-beroep-gent-bezetting-universiteitsgebouw-1.pdf> (geraadpleegd op 28 november 2024).

15 Art. 584, vierde lid Ger. W.

16 Voorz. Rb. Gent 7 juni 2024, A.R. 24/849/B, 4.

17 General comment No. 37 of the Human Rights Committee on the right of peaceful assembly (article 21) (17 September 2020), *UN Doc. CCPR/C/GC/37* (2020), §§60-61.

18 Art. 10, tweede lid en art. 11, tweede lid EVRM.

19 HvB Gent (1^e k.) 13 juni 2024, 6.

geworden. Zodoende zou het hele protest niet langer vreedzaam zijn.²⁰

Daarnaast stelde de UGent dat de situatie in het UFO absoluut onveilig was. De bezetting zou van buitenaf aangestuurd worden door derden (*“mannen met baarden van Palestijnse origine”*) en er zou diefstal, vandalisme en seksueel grensoverschrijdend gedrag plaatsvinden.²¹ Daarnaast was ook de brandveiligheid niet langer te waarborgen, omdat er een vijftigtal kunststoffen tentjes, karton, papier, verf en een grote artistieke houten constructie, bestaande uit paletten, aanwezig waren in het gebouw.²²

Tot slot haalde de UGent aan dat het recht op onderwijs en arbeid van studenten en personeel in het gedrang kwam, omdat het gebouw onbruikbaar was voor examens en conferenties.

Oordeel rechtbank van eerste aanleg

De voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg toonde zich opmerkelijk terughoudend bij de appreciatie van het bewijsmateriaal, en kende het gevorderde ontruimingsbevel niet toe. Hij verwees naar de gevoelige internationale context, en stelde dat het noch aan de rechtbank, noch aan de UGent was om te oordelen over de inhoud van het protest. Hij haalde daarnaast aan dat – hoewel de bemiddeling was stopgezet – er onderhandelingen tussen de UGent en de studenten liepen, die met deze rechtspleging via gerechtelijke weg abrupt stopgezet zouden worden. Bovendien vond hij het “Universiteitsforum” bij uitstek een plek waar botsing van ideeën en maatschappelijk debat mogelijk moeten zijn.²³

Daarnaast stelde hij dat het feit dat een protestactie hinderlijk is, niet voldoende is om te

besluiten dat de rechten van anderen geschonden worden. Ook de geïsoleerde feiten aan het rectoraat kon hij niet zomaar toeschrijven aan de hele groep demonstranten. Bij gebrek aan concrete, geloofwaardige bewijsstukken ging de voorzitter dus niet zomaar mee in de redeneringen van de UGent. Hij oordeelde verder ook dat niet aangetoond werd het recht op arbeid en onderwijs van personeel en studenten in het gedrang kwam door de protestactie. Enkel het UFO werd bezet, en ook daar werd de vrije toegang nog steeds gewaarborgd door de studenten. Daarnaast waren de examens reeds van start gegaan tijdens de bezetting. Ten laatste vond de rechter ook de onveiligheid van het personeel en andere studenten niet bewezen.²⁴

Dit alles leidde de voorzitter ertoe om de vordering af te wijzen als ongegrond, omdat de UGent er niet in slaagde te staven dat aan de voorwaarde van volstreekte noodzakelijkheid was voldaan. Noch om de procedure op eenzijdig verzoekschrift te verantwoorden, noch om het recht op vreedzaam protest te beperken.

Oordeel hof van beroep

Het hof van beroep te Gent oordeelde een week later anders. Het stelde dat het feit dat de actievoerders anoniem wensten te blijven toonde dat ze niet bereid waren ook maar enige verantwoordelijkheid te nemen. Aldus was het noodzakelijk om op eenzijdig verzoekschrift te procederen.²⁵ Over de noodzaak van een ontruimingsbevel, verwees het Hof slechts in mindere mate naar het recht op arbeid en onderwijs van personeel en studenten.²⁶ Daarnaast was vooral de veiligheidsituatie doorslaggevend. Zowel de risico's inzake brandveiligheid als de overlast door de verscheidene incidenten en het gevaar dat de aansturing

20 HvB Gent (1^e k.) 13 juni 2024, 8.

21 HvB Gent (1^e k.) 13 juni 2024, 12.

22 HvB Gent (1^e k.) 13 juni 2024, 6 en 12-13.

23 Voorz. Rb. Gent 7 juni 2024, A.R. 24/849/B, 5.

24 Voorz. Rb. Gent 7 juni 2024, A.R. 24/849/B, 5-6.

25 HvB Gent (1^e k.) 13 juni 2024, 13.

26 HvB Gent (1^e k.) 13 juni 2024, 14.

van derden met zich meebracht, noopten het Hof om het ontruimingsbevel uit te spreken. Om die redenen stelde het Hof dat de gevorderde maatregelen proportioneel en subsidiair waren en sprak het een bevel tot ontruiming uit, met een verbod om nog in het UFO of enig ander gebouw van de UGent actie te voeren, op straffe van een dwangsom van 250 euro per persoon per inbreuk.²⁷

Daartegen stond enkel het buitengewoon rechtsmiddel van derdenverzet open. Daarbij komt een partij die niet behoorlijk opgeroepen is vrijwillig tussen in een procedure.²⁸ Hoewel er een communicatielijn open was tussen de UGent en de actievoerders, had de universiteit nagelaten om de studenten uit te nodigen om vrijwillig te verschijnen.²⁹ Omdat het vonnis in eerste aanleg gunstig was voor het recht op protest, konden de studenten dus pas tussenkomen na het arrest van het hof van beroep.

Echter, de realiteit leert ons dat dit geen evidentie was. De studenten besloten namelijk om zelf te vertrekken uit het UFO waardoor er een discussie rees of het derdenverzet nog wel voorwerp zou hebben, gezien de studenten het arrest vrijwillig uitgevoerd hadden. Die beslissing kwam er enerzijds om de opgelegde dwangsommen van 250 euro per persoon te vermijden. Anderzijds leefde de angst dat, omwille van de hierna vermelde *judicial stereotyping*, de als moslim geracialiseerde studenten gevisieerd zouden worden, mocht het tot een gedwongen ontruiming komen. Tot slot wilden de UGent-studenten en personeel anoniem blijven, om represailles te vermijden, wat hun recht is ingevolge General Comment no. 37 van de VN.³⁰ Die vrees is zeer terecht, gezien

de wereldwijde repressie tegen pro-Palestijnse actievoerders.³¹

Het belang van een context-gevoelige analyse

De twee uitspraken verschillen op een aantal vlakken van elkaar. Een eerste groot verschil is de lens waarmee naar de feitenconstellatie wordt gekeken. Het bevelschrift in eerste aanleg begint met een opsomming van contextuele factoren en beginselen inzake artikelen 10 en 11 EVRM. Hinder en overlast kunnen verwacht worden bij een protest, *a fortiori* in dergelijke gevoelige internationale context. Ook betreft het een debat van algemeen belang, waarin de studenten een belangrijke bijdrage leveren. Een gezonde democratie, en zeker een universiteit, moet dergelijk debat toelaten. Ook beslissen de actievoerders zelf of aan hun eisen voldaan is.³²

In het arrest van het hof van beroep is een opsomming van deze contextuele factoren en mensenrechtelijke beginselen afwezig, afgezien van een terzijde net voor het beschikkend gedeelte. Frappanter is dat het hof stelt dat de gevorderde maatregelen het recht op vrije meningsuiting en protest niet eens beperken, aangezien de actievoerders hun punt gemaakt hebben en aan hun eisen deels tegemoet werd gekomen.³³ Daarmee zegt het hof dat deels tegemoet komen aan de eisen van een protest voldoende is om dat protest buiten de bescherming van het recht op protest en vrije meningsuiting te plaatsen. Het gebrek aan aandacht voor de context waarin de protesten zich afspelen leidde ook tot het opnemen van volgende passage in het arrest, een getuigenis van een veiligheidsagent in dienst van de UGent:

27 HvB Gent (1^e k.) 13 juni 2024, 13.

28 Art. 1122 e.v. Ger. W.

29 Art. 706 Ger. W.

30 General comment No. 37 of the Human Rights Committee on the right of peaceful assembly (article 21) (17 September 2020), *UN Doc. CCPR/C/GC/37* (2020), §§60-61.

31 L. Fekete, "Anti-Palestinian racism and the criminalisation of international solidarity in Europe", *Race & Class*, 2024, 66(1), 99-120.

32 Voorz. Rb. Gent 7 juni 2024, A.R. 24/849/B, 5.

33 HvB Gent (1^e k.) 13 juni 2024, 13.

“Wat opvalt is dat er tegen de avond mannen met baarden van Palestijnse origine in het gebouw komen. Deze geven instructies aan de studenten. Het zijn ook deze mensen die vermoedelijk voor de paletten hebben gezorgd. Volgens de bewakingsagent lijkt het erop dat deze mannen de touwtjes in handen hebben. Ze komen met hun familie in het gebouw overnachten (met vrouw en kinderen). De vrouw zouden voor het eten zorgen.

Tweede punt is dat er een man genaamd «Harry» de leiding zou hebben. Deze man zou ook van Palestijnse origine zijn en reeds een jaar in België verblijven. Het lijkt erop dat hij de instructie geeft.”³⁴

Aangezien de onveiligheidssituatie doorslaggevend was voor het Hof, is het oordeel deels gestoeld op deze getuigenis. Dit kan beschouwd worden als een vorm van ‘judicial stereotyping’. Stereotypering wordt door het hof van beroep gereproduceerd doordat rechters falen om dit aan te kaarten en te weren uit de debatten.³⁵ Dergelijke stereotypering kan een diepe impact hebben op mensenrechten, doordat het ongelijkheid en discriminatie in de maatschappij versterkt en legitimeert.³⁶

De aard van deze stereotypen is in de eerste plaats islamofob. Er wordt gesteld dat de studenten beïnvloed werden door ‘externen’. Dit roept in combinatie met de zinsnede “Palestijnse mannen met baarden” de associatie op met een bebaarde moslimterrorist die Belgische protesten komt infiltreren. Ook de vermelding van Harry’s verblijfstatus is niet alleen irrelevant, maar draagt bij aan het narratief van criminele Palestijnen en migranten.³⁷ Hoewel moslims in Europa een

religieuze minderheidsgroep zijn en geen “ras”, is islamofobie wel degelijk een specifieke vorm van racisme. Men hoeft namelijk niet per se een gelovige moslim te zijn, om binnen de raciale constructie van moslim te vallen.³⁸

Daarnaast verwijst “de vrouw die voor het eten zorgt” naar het stereotype beeld van vrouwenonderdrukking binnen Arabische culturen. Deze visie beschouwt de vrouw binnen de islam als een onderdrukt, te beschermen wezen. Dit is seksistisch, doordat het de autonomie van de moslimvrouw ontkent en haar herleidt tot één kenmerk.³⁹

De rechterlijke stereotypering is dus intersectioneel, omdat ze op verschillende assen inspeelt (ras, religie en gender). Ze illustreert ook het gebrek aan voeling voor context in dit arrest, aangezien de stereotypering die de UGent hier inzet om te staven dat de protesten onveilig zijn, een echo is van het discours dat internationaal ingezet wordt om de kolonisatie van Palestina en genocide op haar volk te legitimeren.⁴⁰ In deze zaak lijkt het verder alsof dit bewijsmateriaal een belangrijke bouwsteen was van het onveiligheidsargument van de UGent.⁴¹

Chilling effect koelt actievoerders af

Uiteindelijk besliste het Hof om de ontruiming van het UFO te bevelen. In het beschikkend gedeelte van het arrest stond volgende passage: “Legt verbod op aan alle hierboven bedoelde personen zich na deze ontruiming (opnieuw) toegang te verschaffen tot het Ufo-gebouw of enig ander gebouw eigendom van de Universiteit Gent of door

34 HvB Gent (1^ok.) 13 juni 2024, 12.

35 S. Cusack, *Eliminating Judicial Stereotyping*, Straatsburg, Raad van Europa, 2014, 19-20.

36 E. Brems en A. Timmer (eds.), *Stereotypes and Human Rights Law*, Cambridge, Intersentia, 2016, 1.

37 F. Hafez, “Comparing Anti-Semitism and Islamophobia: The state of the field”, *Islamophobia Studies Journal* 2016, 3(2), 16-34; M. De Koning, *Vijf mythen over islamofobie*, Antwerpen, Yunus Publishing/Kif Kif, 2019, 8-9.

38 E. Love, “Islamophobia: The Racial Paradox and the Racial Dilemma”, *Political Theology*, 2020, 21(5), 461–466.

39 M. De Koning, *Vijf mythen over islamofobie*, Antwerpen, Yunus Publishing/Kif Kif, 2019, 42.

40 R. Barou den R. Rubeo, “Dismantling the Violent Discourse of the State of Israel: On Zionism, Palestinian Liberation, and the Power of Language”, *Janus Unbound: Journal of Critical Studies*, 2021, 1(1), 58; L. Fekete, “Anti-Palestinian racism and the criminalisation of international solidarity in Europe”, *Race & Class*, 2024, 66(1), 99–120.

41 S. Cusack, *Eliminating Judicial Stereotyping*, Straatsburg, Raad van Europa, 2014, 19–20.

haar in gebruik om dit terug te bezetten of om er rust versturende acties te voeren en dit op straffe van de verbeurte van een dwangsom van 250,00 EUR per persoon en per inbreuk op dit verbod.»⁴²

Een letterlijke interpretatie van dit fragment zou betekenen dat eenieder die betrokken was bij de bezetting van het UFO verboden wordt om ooit nog enig protest te voeren aan de UGent. Het was alleszins niet de bedoeling van het Hof om dergelijk preventief gerechtelijk betogingsverbod op te leggen, wat onhoudbaar zou zijn in het licht van artikelen 10 en 11 EVRM.⁴³

Toch werd een letterlijke interpretatie ingezet tegen de beweging. In de weken na de ontruiming van het UFO kreeg een vakbondsafgevaardigde die zijn steun had uitgesproken aan de studentenbeweging een tuchtsanctie van de Raad van Bestuur. De studenten organiseerden een protestactie om de problematische aard daarvan in het licht van de vrijheid van meningsuiting aan te kaarten. Wanneer de studenten correspondeerden met de veiligheidscoördinator van de UGent, om de actie in goede banen te leiden, citeerde die het bovenstaande fragment. Hij stelde dat al wie betrokken was bij de bezetting, zou gearresteerd worden als ze zouden betogen.

De hierboven staande, letterlijke interpretatie werd dus ingezet tegen de actievoerders. Op die manier werd een *chilling effect* bewerkstelligd. Dit element in de rechtspraak van het EHRM houdt in dat een maatregel of uitspraak ertoe leidt dat men minder geneigd is om het recht op vrijheid van meningsuiting uit te oefenen, of in dit geval het recht op vreedzaam protest.⁴⁴

Conclusie: Vreedzaam protest en eenzijdig verzoekschrift

Er is reeds een machtsonevenwicht tussen de universiteit en (protesterende) studenten. Die laatsten zijn juridisch kwetsbaar door een gebrek aan juridische kennis en ervaring, en vrezende arrestaties, sancties, een strafblad of andere negatieve gevolgen voor hun toekomst. De procedure op eenzijdig verzoekschrift stelde dit machtsonevenwicht nog eens extra op scherp. Het is dan aan de rechter om dit onevenwicht te mitigeren, want diens mate van terughoudendheid heeft een grote invloed op de uitkomst van de procedure.

Gevoeligheid voor de internationale context, vertrekken vanuit de mensenrechtelijke beginselen en het niet opnemen van stereotypering leidden tot een gewichtig bevelschrift in eerste aanleg. Het hof van beroep ging daarentegen makkelijk mee in de argumentatie van de UGent, wat tot een – volgens de auteurs van dit artikel – al te verregaande beknotting van het recht op vreedzaam protest en de vrijheid van meningsuiting leidde. Terwijl de universiteit de studenten als vervelende oproerkraaiers beschouwt, nemen zij de maatschappelijke verantwoordelijkheid op die hun leiders schuwen. Maar zolang de internationale gemeenschap haar verplichtingen voor een vrij Palestina niet opneemt, zullen de solidariteitsacties blijven duren. Ook aan de UGent.

42 HvB Gent (1^e k.) 13 juni 2024, 14.

43 M. Merrigan en L. Lavrysen, "Het gerechtelijk en het preventief administratief betogingsverbod", *Tijd voor Mensenrechten*, 2023, (blog <https://tijd.mensenrechten.be/2023/10/18/het-gerechtelijk-en-het-preventief-administratief-betogingsverbod/>) (geraadpleegd op 28 november 2024).

44 L. Pech, *The concept of chilling effect: its untapped potential to better protect democracy, the rule of law, and fundamental rights in the EU*, New York, Open Society Foundations, 2021, 2; R. Ó. Faithaigh, *Article 10 and the Chilling effect: A Critical Examination of How the European Court of Human Rights Seeks to Protect Freedom of Expression from the Chilling Effect*, doctoraatsthesis UGent, 2019, xii + 412p.

Wat Palestina blootlegt over het recht: interview met Maha Abdallah

Door Anne Oloo en Nozizwe Dube, redactieleden van TvMR

De redactie van het Tijdschrift voor Mensenrechten sprak met Maha Abdallah, doctoraal onderzoeker rechten aan de Universiteit Antwerpen. Haar werk richt zich op zionisme, nederzettingen-kolonialisme, genocide, en de geldstromen die het Israëlsche kolonialisme in stand houden.

TvMR: Bedankt om tijd vrij te maken voor dit interview. Aangezien ons nummer zich op Palestina richt, vonden we het gepast om met iemand te spreken die zich bezighoudt met het thema. Kan je aan de lezers uitleggen waarover jouw doctoraatsonderzoek gaat?

Maha Abdallah: Ik onderzoek het juridisch kader van genocide onder internationaal recht in relatie tot zionisme als vestigingskoloniaal (settler-colonial) project en het Palestijnse volk. In eerste instantie probeer ik te zien of de definitie en reikwijdte van genocide adequaat is om de Palestijnse Nakba, de Palestijnse ervaring onder Israëlsche kolonisatie, juridisch in te kaderen. Mijn onderzoek kijkt naar verschillende gevallen waarin het geweld significant hoog is geweest, of het nu gaat om fysiek of geografisch geweld tegen de Palestijnen in de afgelopen zes tot zeven decennia. Daarbij beargumenteer ik dat de Palestijnse Nakba een proces van eliminatie, vernietiging, en verwijdering is.

Ik ben tot deze onderzoeksvraag gekomen toen ik bezig was met een onderzoek naar het juridische kader van apartheid in relatie tot zionisme, kolonisatie, en het Palestijnse volk. Een paar jaar geleden realiseerde ik me dat het geen racisme en rassendiscriminatie is met als enige doel

overheersing en segregatie; maar dat het een apartheidssysteem is dat is opgezet met als doel de verwijdering en eliminatie van Palestijnse mensen. In elk geografisch deel van historisch

Palestina zien we het op verschillende manieren tot uiting komen. Hoe het zich manifesteert in het huidige Israël en voor de twee miljoen Palestijnen daar, verschilt van hoe het zich manifesteert in de Gazastrook waar Palestijnen in totale isolatie en belegering zitten en waar de basis is gelegd voor de huidige genocide. Het ziet er dus anders uit voor de Palestijnen in Jeruzalem en de rest van de Westelijke Jordaanoever. Dan is er nog de Palestijnse bevolking in ballingschap, waarvan de helft vandaag in ballingschap leeft in de diaspora. De eliminatie en vernietiging van dat deel van de Palestijnse bevolking manifesteert zich ook op andere manieren, door hen bijvoorbeeld het recht op terugkeer te blijven ontzeggen gedurende ongeveer 78 jaar.

TvMR: Hoewel er een juridische definitie van genocide bestaat, lijkt het alsof er nog veel onduidelijkheid is over welke gebeurtenissen passen binnen die definitie.

Maha Abdallah: Helaas is dat het geval met genocide. Op de ene manier is het logisch dat de definitie uniek is en een hogere drempel vereist. Ik ben geen voorstander van een hiërarchie van misdaden omdat alle misdaden afschuwelijk zijn. Maar genocide wordt gezien als de misdaad van alle misdaden. Dat maakt het voor veel mensen moeilijk om erkenning te krijgen voor de genocide die ze hebben ondergaan. De definitie van genocide is dus erg gepolitiseerd: wie krijgt zijn lijden erkend als genocide en wie niet? Dat zien we nu met Palestina. Tot vandaag verzetten veel mensen zich tegen het gebruik van de term 'genocide' omdat het in hun denkwijze slechts gekoppeld is aan één ervaring van één volk; net zoals velen nog steeds apartheid vereenzelvigen met de ervaring van één volk en niet als een misdaad zoals gedefinieerd in het internationaal recht. Het "mainstreamen" van genocide vereist veel werk, zodat men ziet hoe het zich in verschillende situaties op verschillende manieren kan manifesteren. De zaken die nu voor het Internationaal Gerechtshof (IGH) liggen, Myanmar v. Gambia en Zuid-Afrika v. Israël, zullen richtinggevend zijn voor de toekomst. Veel staten dringen aan op een uitbreiding van de interpretatie van genocide. Vooral in de zaak-Myanmar zien we Westerse staten aandringen op een uitbreiding van die definitie. Maar laten we afwachten hoe ze zullen argumenteren en wat hun reactie zal zijn met betrekking tot de Zuid-Afrikaanse zaak. Afhankelijk van de uitspraken van het IGH zullen we een precedent voor genocide zien.

TvMR: Als je denkt aan een misdaad als genocide wordt de nadruk meestal gelegd op de negatieve verplichtingen van staten. Welke positieve verplichtingen heeft een staat zoals België, en wat met de preventie van genocide?

Maha Abdallah: Als we het hebben over genocide en zelfs voordat is bewezen dat er genocidedaden zijn gepleegd, is er een plicht om genocide te voorkomen. Die plicht ontstaat zodra er een risico is dat genocide kan worden gepleegd. Die plicht is bindend voor staten die

partij zijn bij de Genocide Conventie, maar het is ook een erga omnes verplichting. Dit betekent dat staten verplicht zijn om effectieve actie te ondernemen, zowel negatief als positief, om ervoor te zorgen dat genocide niet plaatsvindt en wordt gestopt.

Staten moeten de Genocide Conventie in hun eigen nationale wetgeving ten uitvoer leggen. Ze moeten ervoor zorgen dat er straffen zijn voor personen die zich schuldig maken aan de verschillende elementen van genocide: het plegen van genocide, het aanzetten tot genocide, en het nalaten van genocide te voorkomen. Dat kan in eigen land gebeuren door binnenlandse rechtbanken of regionale of internationale rechtbanken. Als we de actie van Zuid-Afrika zien dat een zaak aanspant tegen Israël, dan handelt het land in overeenstemming met de plicht om genocide te voorkomen.

Daarnaast mogen staten niet financieel en materieel betrokken zijn bij en bijdragen aan dergelijke wreedheden. Staten kunnen bijvoorbeeld een militair embargo opleggen aan de staat die genocide pleegt of zou kunnen plegen. Zelfs als staten er niet van overtuigd zijn dat er genocide wordt gepleegd, heeft het IGH aan staten, private, en publieke actoren erop gewezen dat er mogelijk een plausibel risico van genocide in de Gazastrook bestaat. Bovendien kunnen Staten economische sancties, beperkende maatregelen, en reisverboden opleggen aan daders. Daders kunnen bijvoorbeeld soldaten en hoge officieren op het slagveld zijn. Maar ze kunnen ook degenen zijn die het bevel voeren in hun kantoren, degenen die in de Israëlische media en internationale media aanzetten tot het plegen van genocide, alsook degenen die nalaten deze acties te voorkomen en te bestraffen.

TvMR: Hoe zit het met België als het gaat om de doorvoer van wapens?

Maha Abdallah: België is net zo gebonden als elke andere staat door de verplichtingen die voortvloeien uit de Genocide Conventie. België

is ook een partij bij de Conventies van Genève, en internationaal humanitair recht is van toepassing op Palestina en in de bezette Palestijnse gebieden met inbegrip van de Gazastrook. Wat specifiek de wapens en de doorvoer betreft, zegt België dat het geen wapenhandelsrelatie heeft met Israël. Voor zover ik weet, is er geen officiële verklaring op federaal regeeringsniveau die dat zegt. Het probleem is dat er via het luchtruim en de wateren van België nog steeds veel militair en wapenmateriaal wordt doorgevoerd naar het Israëlische leger. Daarom is er nu een zaak aangespannen tegen een Israëlische scheepvaartmaatschappij ZIM, omdat die alle relevante wetgeving in België heeft omzeild en deze wapens toch doorvoert. In februari 2024 heeft de Waalse of federale regering aangekondigd dat ze de licenties voor de doorvoer van wapens introkken. Die aankondiging kwam er expliciet in het licht van de voorlopige maatregelen van het IGH in de zaak Zuid-Afrika v. Israël. Hier zien we dus een directe impact en toepassing van de uitspraak van het IGH. Echter, naast een meer duidelijk standpunt over de militaire en wapenrelatie met Israël, moet België betere verantwoordingsmechanismen hebben voor diegenen die de land- en zeegebieden misbruiken voor de doorvoer van wapens voor misdaden tegen de menselijkheid en genocide.

TvMR: Het Belgisch standpunt is dus misschien niet heel duidelijk?

Maha Abdallah: België blijft zich verschuilen achter neutraliteit en het 'both sides' argument. Hierdoor voedt België het bestaande apartheidregime van genocide. Hoe kan je diplomatieke betrekkingen blijven onderhouden als je tussenkomen in een IGH-zaak over genocide tegen Israël? Hoe kan je het rechtvaardigen dat er waarschijnlijk Belgische burgers in Israëlische nederzettingen wonen – kolonies waarvan België zegt dat ze illegaal zijn – en deze burgers zonder beperkingen laten reizen? Als Palestijnen naar België komen, moeten ze door het helse visumsysteem gaan. Palestijnen moeten maanden lopen in de sneeuw en in de hitte om asiel aan

te vragen. Draagt België hierdoor niet bij aan het systeem van rassendiscriminatie en apartheid waaraan Israël de Palestijnen onderwerpt?

TvMR: In een stuk dat je onlangs schreef voor Open Global Rights merk je op dat het zionistische koloniale project in stand kan worden gehouden omdat er voortdurende steun voor is op verschillende fronten. Je merkt dat naast wapens, er samenwerkingen worden aangehouden met Israëlische (academische) instellingen die diep verankerd zijn in het genocidale beleid.

Maha Abdallah: Door het voortzetten van relaties met Israëlische academische instellingen gaan de zaken gewoon door zoals ze zijn. Vooral nu is er geen discussie meer mogelijk over de rol van Israëlische universiteiten in het politieke en militaire regime van de Israëlische staat en het Israëlische leger. Als je websites van verschillende Israëlische academische instellingen bekijkt, zul je campagnes zien om de Israëlische soldaten te steunen die op dit moment oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid begaan. Daarnaast steunen Israëlische academische instellingen het leger door middel van kennis van allerlei soorten disciplines. Wanneer een Belgische universiteit besluit om deze relaties voort te zetten, voedt ze de ontmenselijking van het Palestijnse volk. Het maakt niet uit hoeveel studiebeurzen of onderzoeksprojecten universiteiten investeren in Palestijnse onderzoekers en Palestijnse universiteiten. Het één vergoelijkt het ander niet. Het eerste wat gedaan moet worden is het stopzetten of opschorten van al deze relaties, op zijn minst totdat Israël een einde maakt aan de bezetting en agressie.

TvMR: Soms geven studenten en academici aan dat ze niet inzien wat het belang is van één Belgische universiteit die niet samenwerkt met Israëlische instellingen, als 100 andere landen er toch nog mee blijven samenwerken. Wat is het belang van boycots, ook al gaat die maar uit van één land?

Maha Abdallah: Het is een volkomen terechte vraag. Ik denk dat we soms niet in staat zijn om de toegevoegde waarde te zien van de acties die we vandaag ondernemen, vooral wanneer we geconfronteerd worden met zo'n enorme schaal van schendingen, wreedheden, en hoe die zich blijven herhalen en escaleren. Het is dus moeilijk voor ons om te zien wat voor nut of impact bijvoorbeeld een demonstratie in Antwerpen heeft. Maar het heeft wel impact, want dit is een proces en niet iets dat van de ene dag op de andere gebeurt. De academische boycot is al jaren aan de gang en het bouwt zich op. Het is een cumulatief proces. Toen bijvoorbeeld de rechtenfaculteit van de Universiteit Antwerpen aankondigde dat ze een Memorandum of Understanding met de rechtenfaculteit van Bar-Ilan Universiteit zou opzeggen, heeft dat andere Europese universiteiten in Ierland en Spanje aan het denken gezet. Het is belangrijk want het schept een precedent.

TvMR: Sommige studenten en medewerkers hebben geprobeerd om Vlaamse universiteiten te herinneren aan hun verantwoordelijkheid als instellingen die niet mogen bijdragen aan genocide. Maar dit stuit op weerstand van Vlaamse universiteiten. Hoe kijk je hiernaar vanuit het oogpunt van vrijheid van meningsuiting?

Maha Abdallah: Het is beangstigend om te zien hoe studentenbewegingen worden aangepakt. Universiteiten worden verondersteld ruimtes te zijn waar studenten hun vrijheden en rechten uit kunnen oefenen. Voor mij is de reactie van de universiteit, of het nu in België is of elders in Europa, die gerechtelijke stappen onderneemt tegen studenten een stap te ver. Het brengt de vrijheid van meningsuiting en vereniging in gevaar, naast andere fundamentele rechten die noodzakelijk zijn in elke democratische samenleving. Als studenten iets verkeerd hebben gedaan met deze acties dan zijn er interne procedures die tegen de studenten kunnen worden ingesteld. Het roept veel vragen op over waar we naartoe gaan en wat voor soort academische vrijheid en vrijheid van meningsuiting we over een paar jaar

zullen hebben. Dit gaat overigens niet alleen over Palestina. Degenen onder ons die actief zijn over andere onderwerpen, zoals klimaatrechtvaardigheid, antiracisme, en de LGBTQI-beweging zullen allemaal op dezelfde manier buitenspel worden gezet en gecriminaliseerd. Wat we zien met de reactie over de mobilisatie inzake Palestina is slechts een voorbeeld van wat ons helaas nog te wachten staat.

TvMR: Wat heeft Palestina ons geleerd over mensenrechten? Wat is de weg vooruit voor Palestijnen en voor mensenrechten in het algemeen?

Maha Abdallah: Palestina laat al decennialang zien dat mensenrechten niet universeel zijn en dat het bestaande mensenrechtenkader sterk gepolitiseerd is. Daarnaast laat Palestina zien dat de instellingen die beweren mensenrechten en internationale vrede te beschermen en te bevorderen, precies dezelfde instellingen zijn die de overheersing van imperiale koloniale machten over de hele wereld verankeren. Het uit zich op verschillende manieren: van passiviteit, het uitblijven van actie, tot het actief ondermijnen van pogingen in de VN-Veiligheidsraad voor een staakt-het-vuren. Dat vertelt ons eens te meer dat mensenrechten niet bedoeld zijn voor mensen zoals Palestijnen, in ieder geval niet in het systeem waarmee we ons nu bezighouden. Palestina is overigens niet de enige getroffen regio. Tot nu toe zien we steeds weer genocidedaden plaatsvinden op vele plaatsen in de wereld zoals Soedan en Palestina. Dit maakt van de belofte "nooit meer" slechts een holle slogan.

Daarenboven heeft Palestina de maskers verwijderd van veel van de landen die beweren zich te houden aan deze instellingen en deze kaders. Bijvoorbeeld, Duitsland heeft aanzienlijk bijgedragen aan de ontwikkeling van het huidige internationale mensenrechtelijke kader. Toch zien we het onvermogen van Duitsland om dit kader op Israël toe te passen. Dergelijke dubbele standaarden en 'exceptionalism' voor een staat die decennialang gruweldaden begaat tegen een

volk, duiden niet alleen op ernstige gevaren voor de Palestijnen, maar voor het hele internationale mensenrechtenkader en de levensvatbaarheid ervan. Tegelijkertijd heeft Palestina veel gegeven voor het internationale juridische kader en zijn instellingen. De manier waarop Palestijnse mensenrechtenorganisaties en het bredere maatschappelijk middenveld zich hebben bezighouden met deze mechanismen is, in mijn ogen, ook onderdeel van het dekoloniseren van deze systemen en mechanismen.

Ten slotte is het ook een moment dat ons dwingt om na te denken over waar we mee werken in het internationaal recht, hoe we ermee werken, en hoe we het beter kunnen maken. Ik zie maatschappelijke organisaties en bewegingen, vooral in het Zuiden samen met enkele staten in het Zuiden, het voortouw hierin nemen. Het is dus ook een kans - hoezeer ik niet graag dat woord gebruik - om een manier te vinden om het kader en de mechanismen af te stemmen op de urgentie van de huidige uitdagingen en bedreigingen voor de mensheid, inclusief Palestina. In tijden van toenemende desinformatie, polarisatie, en isolatie moeten de waarden van menselijke waardigheid en gelijkheid prevaleren. Als individuen die hierrond werken, hebben we een verantwoordelijkheid om dat doel te bereiken.

